

**ИЗСЛЕДВАНЕ НА СОЦИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
И НА СОЦИАЛНИТЕ ИНОВАЦИИ
В НЕСТОПАНСКИЯ СЕКТОР НА Р БЪЛГАРИЯ**

Гл. ас. д-р Ю л и я н Н а р л е в

Въведение

Теорията, посветена на социалните предприятия и на социалните иновации, е резултат на научни изследвания от последните две десетилетия – отговор на нарастващите социални, икономически и екологични предизвикателства. Причините за интереса към теорията имат основания да се проучват в широк и в тесен аспект. В по-общ план, формирането и развитието на социалните предприятия и на социалните иновации са следствие на дълбоки социални, културни, глобални, обществени промени. В този смисъл двете съвременни концепции са естествено продължение на стратегиите за промяна на обществата и на света - в глобален аспект, както и ответна реакция на нестопанския, обществения и бизнес сектора в опит да разрешат актуалните и важни въпроси на времето.

В по-тесен аспект, нарастващата потребност от проучване на социалните предприятия и от приложение на социалните иновации кореспондират с проблемите на заетостта, безработицата, социалните неравенства, недостига на природни ресурси, бедността, бездомността, престъпността, демографските промени, миграцията, застаряващото население, нарастването към изискванията за здравни услуги и за социални грижи, глобалното изменение на климата, загубата на цели популации и на отделни биологични видове (Дракър 2002; Гергей 2011). Към определящите за интереса към темите фактори биха могли да се добавят и редица съвременни предизвикателства, например въздействията на глобализацията, влиянието на масовата урбани-

зация, проблемите на малцинствените групи и на хората със специфични потребности, актуалния за нашето време и географско измерение „бежански проблем”, така значимите социално-културни аспекти на предприемачеството и др. (Коев и др. 2014; Давидков 2010). Безспорно, предпоставките са много и различни, взаимосвързани по произход и по съдържание. Тяхното изследване и познание е важно, тъй като появата и развитието им поставят под съмнение устоите на всяка социална държава, както и водещите ѝ обществени политики.

В резултат на установените и други фактори, знанието относно социалните предприятия и социалните иновации се обогатява и развива. Въпреки това в научната литература са налице редица дискусии относно същностите измерения на двете категории; секторите и границите на проявленията им; критериите за мониторинг и за оценка на техните приноси и т.н. Научните дебати в посочените и в много други аспекти имат основания, доколкото темите са иновативни за социалните науки. Успоредно с това в съвременното ни се формират и развиват с бързи темпове нови социални предизвикателства (растящи неравенства „бедни – богати”, климатични промени, религиозна дискриминация и др.), които провокират с дискуссионни въпроси научната и по-прагматично ориентираната човешка мисъл.

Въпросите за социалните предприятия и социалните иновации са особено актуални и за българската действителност. Те (социалните предприятия и социалните иновации) се реализират в различни сектори на нашето общество, за да задоволят човешки потребности и да разрешат социални и икономически проблеми (свързани със сигурността, справедливостта, дискриминацията, образованието, културата и пр.) – приоритети на съвременната социална държава. Решаването на посочените и редица други социални проблеми и икономически предизвикателства в нашата страната, посредством интелектуален растеж и иновации, е основна цел в стратегията „Европа 2020”, както и в европейските структурни документи за програмния период 2014 – 2020 г. В този план, познанието на процесите на управление, на механизмите на взаимодействие, на въздействията и приносите на социалните предприятия и на социалните иновации е полезно, с оглед на настоящите и бъдещите програми за социално и икономическо развитие на нашата страна, финансирани от Европейския съюз. В допълнение, управлението на социал-

ните предприятия и на социалните иновации като системен процес, в рамките на проектни, програмни и други алтернативи, би могло да доведе до реални, положителни промени (трансформации) на социална среда и на българското общество.

Липсата на подкрепа от държавата и на бизнеса за нестопанския сектор в Р България предопределя програмните и проектните алтернативи като ключово условие за тяхното функциониране, растеж и развитие. Последното е твърде важно, тъй като социалните предприятия и иновации в нестопанския сектор имат съществен принос за утвърждаване на демократичните ценности в нашето общество, за формиране на публичните социални политики на държавата и общините, за активното участие на българските граждани при решаването на техните социалните проблеми. В по-тесен аспект, нестопанският сектор има значима роля в сферата на координацията, свободата на информацията, споделянето на знанието, балансирането на интересите на обществото ни, насърчаването на доброволчеството и т.н. (Котлър, Андеарсен 2005; Brown 2010; Alter, Egan 2011). Поради тези и други фактори, например значението на социално-предприемаческата активност за развитието на сектора, липсата на критично ниво на изследвания относно иновациите и предприемачеството, необходимостта от обективна оценка на секторните социални въздействия и др., нестопанските социални предприятия и техните иновации, са актуална и важна тема на съвременните дискусии, изследвания и анализи.

На фона на направените по-горе констатации това проучване има за **цел** да се изследват, да се анализират и да се оценят приложни аспекти на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор на Р България, като на тази основа се изведат и се систематизират техните приноси, както и насоките за усъвършенстването им, с цел развитие на социалните предприятия и на социалната среда.

За постигането на тази цел за решаване се поставят следните **задачи**:

- Да се изследват и да се анализират концептуални основи, институционални рамки и особености на развитие на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор на Р България.
- Да се проучат и да се анализират успешни практики за мониторинг и за оценка на приносите на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор на нашата страна.

- Да се изследват по емпиричен път приносите и да се концептуализират насоките за усъвършенстване на социалните предприятия и на социалните иновации с цел развитие на предприятията и на средата в нестопанския сектор на Р България.

Тезата на изследването е, че социалните иновации, като продукт на социалните предприятия в нестопанския сектор на Р България, реализират социални и икономически приноси за развитие в по-голяма степен на социалните предприятия отколкото на социалната среда.

Обект на проучването са социалните предприятия и социалните иновации в сферата на нестопанския сектор на Р България. **Предмет** на изследването са приложни аспекти на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор на нашата страна.

Приложното изследване на социалните предприятия и на социалните нововъведения включва широка гама от методи и инструменти. Първоначално изследователската стратегия се концентрира върху проучване, анализ и оценка на интересуващите ни категории въз основа на **вторични изследвания**. Важна роля в това отношение имат резултатите от предходни проучвания на специализирани институции в сферата на нестопанския сектор, гражданските права и демократичното развитие, например, „Български център за нестопанско право”, „Център за развитие на демокрацията”, „Център за развитие на предприемачеството”, „Информационен портал за неправителствените организации в България” и др.

При по-детайлното изследване на социалните иновации в нестопанския сектор се ползва т.нар. „контент анализ”. Той е реализиран в електронна среда (интернет) и обхваща периода 2012 - 2015 година. При изучаване на системите за мониторинг и за оценка на приносите на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор се прилага и **изследване на отделни случаи от практиката (CASE - STUDY)**. При приложението на този метод се систематизира и се оценява опитът на Американската агенция за чуждестранно развитие по повод на функционирането на нестопанския сектор в нашата страна, както и секторните практики на Международната асоциация за устойчиво развитие на България.

В резултат на извършените проучвания се установяват важни проблеми с пряко отношение към изследователския обект и предмет. Доказва се

липсата на систематизирана статистическа информация относно реализираните иновации и приноси в нестопанския сектор на Р България; множеството регистри за вписване на нестопанските структури в нашата страна, съответно и различните институции, отговорни за техния мониторинг контрол. Установените и взаимнообвързани факти предопределят необходимостта от реализиране на **анкетно проучване**. То (анкетното изследване), поради гореизложените причини, се концентрира върху проблемни области на социалните предприятия, на социалните иновации и на техните приноси в нестопанския сектор на нашата страна.

Проучването взема под внимание някои **ограничения**, резултат на иновативното за социалните науки знание относно социалните предприятия и социалните иновации; многообразието от разностранни и често противоречащи си гледни точки по темите; малкото на брой емпирични изследвания, особено що се касае до социалните предприятия и иновации в българската практика. Ограниченията по отношение на обекта на изследване са резултат на изучаването на социалните предприятия и на социалните иновации единствено от позицията на нестопанския сектор. Подобен подход лимитира изследователските възможности за изучаване на другите две приложни сфери на социалните предприятия и иновации: публичната сфера и частната сфера. Ограниченията по повод на предмета на изследване се отнасят до проучване, анализ и оценка в емпиричен план на зависимости, изведени единствено на основата на формулираните изследователска цел, задачи и теза на изследването. Поради обективни причини, в това отношение, извън границите на настоящото проучване са редица теми, свързани с нестихващите теоретични дебати за социалните предприятия и за социалните иновации, моделите на тяхната релация, показателите за измерването им и пр. Ограниченията във връзка с изследователските методи се отнасят в голяма степен до приложението на успешни практики, „контент анализ” и анкетно проучване като качествени изследователски методи. Техен основен недостатък е възможността да се систематизира информация само за ограничен брой случаи. Това обстоятелство предполага някои предпоставки за надценяване на резултати и обобщения относно социалните предприятия и социалните иновации.

1. Профил на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор на Р България

1.1. Концептуална характеристика на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор

Исторически бележки и предпоставки за появата на социалните предприятия и на социалните иновации

Социалните предприятия са ново поколение предприятия, от гледна точка на ролята и значението им за обществото и за глобалния свят. През осемдесетте години на миналия век те са институционализирани първоначално във Великобритания, като средство за формиране и за развитие на социална икономика и политики, а също като модел за трансформация на националната и световната реалност. Появата на социалните предприятия във Великобритания не е случайно събитие. Новите социални структури и техните иновации са продукт на капитализма и на предприемчивостта. Те са израз на т.нар. „ценности на Тачеризма” – иновативност, въображение, находчивост, прагматизъм, готовност за поемане на риск – категории, присъщи на индивидуализма и създаващи богатството. В този план социалните предприятия се формират като продължение на стратегиите за промяна на света в много широк смисъл. В далеч по-тесен аспект интересуващите ни концепции са отговор на частния и на публичния сектор на Острова, в опит да разрешат значимите социални проблеми и важните за обществото теми.

В отговор на тези потребности, през 1981 година, Фреер Сприкли, водещ деятел на кооперативното движение във Великобритания, за първи път дефинира структурата и съдържанието на социалното предприятие и предлага научно обоснован метод за неговото т.нар. „демократично управление” (Spreckley 1981). Новата предприемаческа и управленска концепция предполага предприятието да бъде финансово жизнеспособно, да създава социални блага, както и да бъде отговорно към околната среда. Базовият принцип на Сприкли (принципът на триединството) – финансова стабилност, социално благо и отговорност към обкръжаваща среда – формира основополагащите идеи на съвременните социални предприятия.

Въпреки своята сравнително кратка история социалните предприятия

имат по-дълги във времето исторически проекции и важни социални, икономически и политически предпоставки, предопределящи появата им и последвалата ги експанзия. Съвременните проучвания и техните интерпретации проследяват произхода на първите социални предприятия в историческите традиции на XIX век (Perez 2009; Kyrö 2006).

Анализът и научният синтез на тези изследвания позволяват да се изведат фактори, „артефакти”, които допринасят за формирането и за развитието на съвременните социални предприятия. Тези артефакти са кооперативното дело, дарителството и концепцията за социалната отговорност. Тяхното изучаване доказва, че взаимосвързаното им влияние предопределя основополагащите принципи на социалните предприятия и на социалните иновации в действителността (Нарлев, 2016).

В сравнение с кооперативното дело, дарителството и социалната отговорност, концепцията на социалното предприятие се отличава с две ключови характеристики: форма и съдържание. Социалните предприятия, като по-съвременна институционална организационна форма, се основават върху, но и надграждат, съществуващите десетилетия преди това научни теории и приложни практики. Най-характерното за нея в съдържателно отношение е, че отговорността към живота на хората и към опазване на околната среда стават приоритетни по значение функции в рамките на предприятието (Dees, Emerson 2001; Varbanova 2009; Станимиров 2014).

На втори план, новата управленска концепция „се дистанцира” от т. нар. артефакти посредством иновативността. В този контекст предприемачеството и иновативността „се трансформират” в интегриращи и жизненоважни аспекти на социалните предприятия. Те позволяват, в приложен план, вземането на решения, основани на социални иновации. По този път социалните иновации с техните множество проявления – продукти, услуги, процеси, реорганизации – се превръщат в инструменти на социалните предприятия за разрешаването на обществено значимите предизвикателства на съвременността (Mair 2002; Smith 2000; Rogers 2013; Van de Ven 2011).

Предпоставките за формиране и за развитие на социалните структури и на техните иновации имат различен характер – социален, икономически, технологичен, политически, екологичен и пр. Този факт предопределя, те-

мите за социалните предприятия да бъдат обект на изследване от представители на различни социални сфери: икономика, управление, социология, регионална политика и т.н. В резултат на това различни учени и практики разполагат с разностранни гледни точки за произхода, за съдържанието и за еволюцията в развитието на социалните предприятия и на техните иновации.

Питър Дракър например определя две взаимосвързани предпоставки, поради които обществото се нуждае от социални предприятия и иновации: 1) Това е политиката на държавите за подпомагане на безработните и проблемите на заетостта. Решението на съвременните социални предизвикателства, според Дракър, е икономиката да се превърне в предприемаческа, т.е. новите бизнеси да създадат нови работни места. 2) Системно износените социални политики и остарелите институции за социални услуги. Предприемаческото управление в този случай е решение за създаване и развитие на нов вид социални институции – нов вид предприятия (Дракър 2002).

Тод Гергей, в ролята си на директор на Международната агенция по управление на околната среда към Европейския съюз, определя три различни от горепосочените предпоставки за произхода и развитието на социалните предприятия. На първо място, това е глобалното изменение на климата под формата на повишаване на глобалната температура. На второ – загубата на цели популации и на отделни биологични видове. На трето – увеличаването на социалната пропаст в обществата. Този последен показател предполага липса на еднозначни жизнени стандарти в глобален мащаб; невъзможност на световната икономика да генерира икономически растеж, като растеж на благосъстоянието за всички; растяща дивергенция в определени части на световната икономика; циклична нестабилност в глобалния свят и пр. Решенията на тези и други предизвикателства Гергей вижда в „отговорното“ предприятие на новия век – социалното предприятие и неговите иновации (Гергей 2011).

Сред множеството предпоставки биха могли да се добавят и недостигът на природни ресурси, детската бедност, зависимостите, бездомността, престъпността, ниските нива на образование сред уязвимите групи, демографските промени, миграцията, застаряващото население, нарастващите изисквания към здравни и социални услуги и др. Взаимосвързаното влияние

на всички тези предпоставки поставя основите на първите социални структури и социални нововъведения. Посочените предизвикателства представляват и благоприятни възможности – своеобразни предприемачески прозорци в социалната среда за усъвършенстване на развитието и на перспективите пред съвременните социални предприятия и социални иновации.

Особености и перспективи на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор

Социалните предприятия и техните иновации се интерпретират по различен начин от различни учени и практики. Една част от изследванията анализират приоритетно социалните структури и иновации в сферата на нестопанския сектор. Втората част проучват възможностите на публичния (обществения) сектор за създаване на социални блага. Третата група изследвания насочват вниманието към социалните предприятия единствено от позицията на частния бизнес. Последната група диагностицират социалните предприятия и иновации като „хибридни“ форми с множество измерения за разрешаване на социални и/или икономически проблеми и за катализиране на социални трансформации. Този широк съдържателен спектър по темите затруднява еднозначните тълкувания на социалните предприятия и на социалните иновации.

Социалните структури в нестопанския сектор са обект на първоначален интерес от страна на Бил Драйтън. Американският изследовател определя, че в „основата“ на социалното предприятие са кодирани важни елементи: целеполагането и разрешаването на социални проблеми. Съчетаването на тези т.нар. „креативности“ в лицето на социалните предприемачи води до най-важната задача пред тях: структурна промяна на отделни човешки групи или обществото като цяло. Тази промяна има за цел да създаде „иновативни модели за подобрене на социума“ (Drayton 1982)¹.

¹ Драйтън реализира идеята на социалното предприятие в нестопанския сектор, като основава през 1980 г. „Ашока“ – глобално нестопанско предприятие, което съществува и до днес. Социалното предприятие има за предмет на дейност осигуряване на социални блага посредством икономически ресурси. През 1985 г. Драйтън е и сред основателите на Института за социални инициативи и социални предприятия, чиято основна функция е да подпомага нестопански предприятия в сферата на образованието и здравеопазването (<http://www.ashoka.org>).

По подобие на Драйтън редица по-съвременни изследователи поставят като водещ акцент в своите трудове нестопанския сектор (Hulgárd 2010; Bruder, 2015). Внимателният анализ на тези проучвания позволява да се изведат някои концептуални характеристики на социалните предприятия и на социалните иновации в този сектор.

Първата характеристика се основава на доказателства на практиките на социалните предприятия по света, да поставят на челно място интересите на уязвимите общности. В този смисъл социалните структури се представят като процеси на формиране и на реализиране на социални иновации, основани на социални нужди в партньорства и предприемачески мрежи с различни видове институции – общински, държавни, частни, глобални и пр.

На второ място, социалните предприятия в нестопанския сектор реализират социални приноси. Този процес се осъществява посредством социални иновации. Социалният принос би могъл да бъде реализирана в широк смисъл, по примера на глобални социални предприятия, чиито цели кореспондират с нарастване на образователните и здравните възможности на големи групи от световното население, осигуряването му с храна, питейна вода, обществени грижи, справедливост. От друга гледна точка, социалният принос би могъл да се проучва и анализира в по-тесен смисъл, с акцент върху социалните блага на местно, регионално и/или национално ниво.

На трето място, социалните иновации в нестопанския сектор имат икономическо въздействие върху общностите и/или върху участниците в дейността. Тук икономическият елемент следва да се разбира в широк контекст, като се избягва личният интерес на акционери или собственици. Икономическият интерес би следвало да е в полза на ръководителите на социални предприятия, но и в подкрепа на заинтересованите страни – хора, обществени групи, програми, медии др., които подобряват своя капацитет, развиват своите интереси, структури и общности.

Социалните предприятия и иновации в нестопанския сектор имат важна роля за развитие на гражданското общество на Обединена Европа. Съобразно тяхната мисия – постигане на социален и обществен принос – те следва да изпълняват важни функции за развитие на европейското социално пространство. Тези функции са обвързани със създаване на устойчиви ра-

ботни места; подпомагане на социалната и на работната интеграция; подобряване на качеството на социалните и здравните грижи; усъвършенстване на образователния процес. Социалните предприятия и социалните иновации следва да допринасят за т.нар. „умен” растеж на социалния сектор и на обществата посредством въвеждането на иновативни начини за намаляване на вредните емисии на парникови вещества в атмосферата; ефективното използване на природните ресурси и енергийните източници; приложенията на последно поколение технологии, масови комуникации и т.н.

Въпреки изведената по-горе роля и обществена значимост представителни изследвания на Европейската комисия установяват проблемни области във функционирането и в развитието на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор при различните държави-членки на Европейския съюз (European Communication Journal 2014). Първият проблем се заключава в множеството дефиниции на социалните предприятия и социални иновации в нестопанския сектор. В резултат на това критериите за идентифициране и за оценка на социалните структури и техните иновации в различни държави на Обединена Европа варират в значителна степен. Второ, липсата на утвърдени дефиниции в редица страни, сред които е и България. Трето, различията в съдържанието и липсата на дефиниции, които да са част от закони, разпоредби, нормативи и пр. (първите две проблемни области) затрудняват в голяма степен сравненията по страни, както и оценките по отношение на ефективността на резултатите.

В допълнение на горепосоченото, изследването на Европейския икономически и социален комитет констатира, че в нашата страна концепцията за социалното предприятие, т.е. концепцията за предприемачеството със социални функции е „новост” и на „много ранен етап на развитие”. Поради това заключенията относно развитието на социалните структури и техните нововъведения са „неясни” и „твърде спорни” (<http://www.webapi.eesc.europa.eusocialenupreprise.org.bg> 2016). Проучването установява още, че социалните и предприемаческите инициативи в страната ни са силно зависими от „външни донори” като Европейския социален фонд и Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Поради ранния етап на развитие на социалните структури в България основните функции на т.нар.

донори са обвързани основно с осигуряване на консултантска помощ, обучение и финансиране на стартиращи социални предприятия в нестопанския сектор. В резултат на това по-слабо приоритетни направления са обвързани с усъвършенстване на перспективите и устойчивото функциониране на социалните предприятия и иновациите в нестопанския сектор на нашата страна.

1.2. Институционална рамка на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор на Р България

Социалните предприятия в нестопанския сектор са ново поколение предприятия, фокусирани върху предоставянето на социални блага и решаването на общественозначими проблеми по иновативен път. Социалните или общественополезните цели, според българското законодателство, са основни приоритети на предприятията от т.нар. нестопански сектор (Закон за юридическите лица с нестопанска цел – ЗЮЛНЦ). Въпреки различните им интерпретации (нестопански, неправителствени, донорски, граждански, филантропски и пр. предприятия) според законовите разпоредби този вид социални структури са юридически лица с нестопанска цел: сдружения и фондации.

Юридическите лица с нестопанска цел, от своя страна, могат да се самоопределят като предприятия за осъществяване на дейност в обществена или в частна полза. Определянето на социалните цели на предприятията се извършва с устава, учредителния акт или с изменения в тях. Определянето за осъществяване на общественополезна дейност е неотменяемо след вписване на това обстоятелство в Регистъра за юридическите лица с нестопанска цел в района на окръжния съд по седалище на юридическото лице с нестопанска цел (ЗЮЛНЦ, чл. 2, ал. 2).

Социалните цели и приоритети на юридическите лица с нестопанска цел, според българското законодателство, се контролират от страна на държавата и публичните институции. В подкрепа на това целите на юридическите лица с нестопанска цел са обвързани с вписването им в централен регистър към Министерството на правосъдието. Регистърът отказва регистрация на социални предприятия, които извършват единствено и предимно стопанска дейност. Относно контрола по реализацията на обществените приоритети Регистърът публикува годишни отчети за изпълнението на поетите

социални цели и дейности на определен вид юридически лица: юридическите лица с нестопанска цел за осъществяване на дейност в обществена полза.

По повод на горепосоченото ЗЮЛНЦ провежда класификация на структурите в нестопанския сектор с оглед насочеността на тяхната дейност. В този смисъл разграничаването на юридическите лица с нестопанска цел на такива в частна и в обществена полза е водещо в този закон разграничение, тъй като е свързано с преференциите, които съответните лица получават и контрола, на който подлежат. Това обстоятелство предполага да се изведат някои пояснения относно съдържанието на понятието „обществена полза”. Законът определя обществената полза посредством целта, заради която съответното юридическо лице разходва имуществото си: „...развитие и утвърждаване на духовните ценности, гражданското общество, здравеопазването, образованието, науката, културата, техниката, технологиите или физическата култура; подпомагане на социално слабите, инвалидите или лицата, нуждаещи се от грижи; подпомагане на социалната интеграция и личностната реализация; защита на човешките права или на околната среда” (ЗЮЛНЦ, чл. 38, ал.1. т.1, т.2, т. 3. и т. 4).

Законовите разпоредби в страната задължават юридическите лица с нестопанска цел да осъществяват социална дейност, но не забраняват реализирането на стопанска дейност. Ето защо целите на юридическите лица с нестопанска цел могат да бъдат както социални, така и икономически (стопански), определени в устава или в учредителния акт на самото юридическо лице. Извършването на стопанската дейност предполага последваща социална значимост. В допълнение, според Голева, „социалните цели са задължителното, а стопанските – необходимото условие за формирането и за развитието на едно социално предприятие в нестопанския сектор на нашата страна” (Голева 2000). Освен това, според законотворците, стопанската дейност би трябвало да е обвързана с предмета на основната социална дейност и да се подчинява на реда и условията, определени със законите, регулиращи съответния вид стопанска дейност.

В обобщение, посочените в синтезиран вид институционални особености на социалните предприятия предопределят в голяма степен техните граници и мащаби на проявление, както и приносите им за развитие на со-

циалната среда в нашата страна. На тези въпроси за посветени следващите части на изложението.

1.3. Развитие на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор на Р България

Особености на развитие на социалните предприятия в нестопанския сектор на Р България

В исторически план нестопанските структури имат сериозни постижения за развитието на българското общество. Според анализите, представени в Стратегията за подкрепа на нестопанския сектор (www.ngobg.info 2015), формирането на първите нестопански предприятия в страната започва още през Възраждането и играе ключова роля за създаването на българската националност и държава. Прояви на гражданска активност се наблюдават в борбата за държавна и църковна независимост на България по време не само на Възраждането, но и при Съединението на Княжество България с Източна Румелия през 1885 г. Тук следва да се отбележи и активната обществена и дарителска социална дейност на братята Евлоги и Христо Георгиеви, благодарение на които е построен Софийският университет; Димитър Ценов, финансира изграждането на Академията в Свищов, както и много други българи, с помощта на които се полагат устоите на нацията ни в миналото.

С развитието на гражданското общество ролята на нестопанския сектор, в лицето на юридическите лица с нестопанска цел, става по-голяма. От една страна, това се дължи на сериозното отстъпление на публичните, държавните институции в страната ни при осъществяването на определени социални дейности и обществено значими приоритети. От друга страна, интересът към сектора е свързан с ролята му за развитие на гражданското общество, защита на правата на хората, утвърждаване на духовни ценности и пр.

Най-общата статистическа характеристика на нестопанския сектор показва бурното му развитие за близо двадесет и петгодишен период. До 1999 г. в нашата страна са регистрирани над 4000 фондации и сдружения по Закона за юридическите лица и семейството, като след това са регистрирани и пререгистрирани нови такива по Закона за юридическите лица с нестопанска цел (www.nsi.bg 2015). По данни на Американската агенция за чуждестран-

но развитие (www.usaid.gov 2015) към 2000 г. броят на нестопанските структури в Р България е 20 000, към 2005 – 24 000, към 2010 – 32 000 и към 2014 г. броят на нестопанските предприятия в нашата страна е почти 38 000, като в сравнение с предходната година тяхното нарастване е с 5%. От тях 9 000 са вписани в Централния регистър на юридическите лица с нестопанска цел при Министерството на правосъдието като юридически лица за осъществяване на дейност в обществено полза.

Централният регистър на юридическите лица с нестопанска цел контролира, както вече бе посочено, дейността единствено на юридически лица с нестопанска цел за осъществяване на дейност в обществена полза. Поради тази причина е невъзможно да се определи с абсолютна точност каква част от всички регистрирани юридически лица с нестопанска цел през годините са „активни“ социални субекти. Според Русчев едва около 30 % от юридическите лица с нестопанска цел не са активни структури след своята съдебна регистрация (Русчев 2010).

Най-голям брой юридически лица с нестопанска цел в обществена полза, съобразно регистрацията им, се отчитат в град София. Следват градове в низходящ ред: Варна, Пловдив, Бургас, Благоевград, Русе, Велико Търново, Стара Загора, Хасково, Плевен и др. Според резултатите, публикувани в Информационния портал на нестопанските структури, активността на предприятията в сектора варира, в зависимост от спецификата на региона и гражданската активност (www.ngobg.info 2014). Поради това се наблюдават не малки различия по брой на регистрираните предприятия в столицата и в останалите градове на страната (провинцията). В допълнение, най-висока активност в сектора бележат социалните предприятия във Варна и в Русе, както и в някои по-малки градове, например, Хасково и Плевен. (таблица 1.1).

Резултатите на т.нар. „информационния портал“, предназначен за развитие и утвърждаване на нестопанските структури в страната ни (www.ngobg.info 2014), сочат, че нестопанските предприятия, самоопределили се в обществена полза, имат различен предмет на дейност, като най-голяма част от тях са активни субекти в сфери като образование, социални дейности, култура, околна среда, човешки права, проблеми на децата, европейски политики и изследвания, дарителство, икономическо развитие и др. (таблица 1.2).

Таблица 1.1

**Юридически лица с нестопанска цел в обществена полза
по брой и по активност към 2014 г.**

Регион	Регистрирани юридически лица с нестопанска цел в обществена полза	Активност
София	3 282	16%
Варна	1346	20%
Пловдив	1312	10%
Бургас	1196	11%
Русе	464	18%
Велико Търново	349	9%
Стара Загора	238	14%
Хасково	149	15%
Плевен	140	13%

Източник: <http://www.ngobg.info>, ноември, 2014.

Таблица 1.2

**Юридически лица с нестопанска цел в обществена полза
по сфери на дейност към 2014 г.**

Сфера на дейност	Регистрирани юридически лица с нестопанска цел в обществена полза (в %)
Образование	12%
Социални услуги	11%
Култура и изкуство	11%
Младежки въпроси, политики	8%
Законодателство, застъпничество и икономически политики	6%
Околна среда	6%
Човешки права	5%
Проблеми на децата	5%
Международни и европейски политики	5%
Дарителство и доброволчество	4%
Икономическо развитие	4%
Друго	25%

Източник: <http://www.ngobg.info>, ноември, 2014.

Изследването установява още статистически значими зависимости на нестопанските юридически лица, разпределени по два критерия: по сфери на дейност и по области. Според тези признаци във Варна и в София преобладават социални предприятия в сферата на образованието и социалните услуги; в Добрич и в Ямбол – предприятия, свързани в по-голяма степен с доброволчеството; в Русе и във Велико Търново приоритетно се реализират предприятия с цел опазване на околната среда; в Пловдив и в Стара Загора основно направление е икономическото развитие.

Следва да се отбележи, че изследването на информационния портал за 2014 г. обхваща нестопански предприятия в 10 големи градове на територията на страната ни, като по този начин извън рамките на изследваната съвкупност остават социални предприятия от по-малките градове и населени места. Освен това в изследването не се отчитат видовете юридически лица с нестопанска цел, според формата на тяхната съдебна регистрация – нестопански предприятия в обществена полза и предприятия в частна полза.

По отношение на актуалното състояние и перспективите за развитие на нестопанския сектор важно значение имат нормативната рамка на сектора, финансиращите институции, капацитетът на нестопанските предприятия и други индикатори. В подкрепа на това през 2012 г. правителството на Р България приема първата по рода си Стратегия за подкрепа на развитието на гражданските структури за периода 2012-2015 г. Тя очертава мерките, които държавата и нейните институции трябва да предприемат с цел подобряване на партньорството, финансовата устойчивост на юридическите лица с нестопанска цел, както и гражданската активност; анализира контекста на нестопанския сектор; извежда водещите принципи (ценности) на функциониране и партньорство в сектора; призовава и към създаване на Съвет за развитие на гражданското общество и Фонд в подкрепа на нестопанските структури в нашата страна. Въпреки това до 2016 г. не са предприети конкретни планове, действия и мерки за изпълнение на целите и приоритетите на Стратегията.

Относно финансовата устойчивост, през 2013 г. започва действието на нови донорски програми за грантове на нестопанските предприятия: Българо-швейцарска програма за сътрудничество към Норвежкия финансов механизъм и Финансов механизъм на Европейското икономическо пространство

(ЕИП). По данни на Американската агенция за чуждестранно развитие (www.usaid 2015) от 2012 г. насам, корпоративните дарения към сектора бележат увеличение – както по отношение на размера на даренията, така и по повод броя на дарителите. Проучване на Института за икономическа политика доказва, че корпоративните дарения към сектора са се увеличили с почти 2 милиона евро в периода 2010 – 2013 г., достигайки 7,8 милиона евро за 2013 г. Увеличил се и размерът на дарения от други потенциални участници, включително и общини, където делът на даренията от 23% към 2010 г. е достигнал 35% през 2013 г. Индивидуалните дарения за същия период, според резултатите на изследването, бележат незначително увеличение, като малка част от по-богати лица учредяват частни фондации със собствени програми, без да разпределят средства за други сходни социални и икономически субекти (Институт за икономическа политика 2014).

Особености на развитие на социалните иновации в нестопанския сектор на Р България

Нестопанският сектор е пример за осъществяването на социални иновации. За тяхното реализиране предприятията в сектора търсят съмишленици и обществена подкрепа. Така например Българското дружество за защита на птиците (www.ngobg.info, 2015) разчита на подкрепа за иновации на повече от 10 000 души. Природозащитните структури успяват да осъществят нововъведения, тъй като привличат интереса на голям брой хора и техните иновации имат въздействие върху местното население и среда. В това отношение някои активни „екологични“ групи в нашата страна се фокусират върху иновации в екотуризма, докато други се насочват върху производството и реализацията на екологично чисти продукти.

Редица социални иновации в страната ни са свързани пряко с доброволческата дейност. Проучване на Българския център за нестопанско право (www.bcnl.org 2015) показва, че от 2012 г. стартира онлайн платформата Timeheroes, свързваща обикновени хора с каузи, които се нуждаят от доброволци. Оттогава до средата на 2015 г. платформата е публикувала повече от 300 различни каузи (вкл. и по повод на наводненията в кв. „Аспарухово“ през 2014 г. във Варна) и е привлякла повече от 6000 доброволци в нашата страна.

От 2013 г. насам български доброволци помагат на бежанци от Близкия Изток, като им предоставят храна, дрехи, медицински услуги, обучения по български език, правна помощи и ред други социални услуги.

Не са малко и социалните предприятия, реализиращи социални иновации по повод на тяхното финансиране. Според доклада на Американската агенция за чуждестранна помощ (www.usaid 2015) през 2014 г. десетки доброволци в страната се обединяват и създават неформален „Клуб по набиране на средства”, в който имат възможност да обменят добри практики и да решават общи проблеми по набирането на ресурси. Освен това гражданските структури развиват и редица иновативни методи за набиране на средства. Например УНИЦЕФ България тества през 2014 г. нов механизъм за набиране на дарения чрез мобилни телефони, а фондация „Работилница за граждански инициативи” прави сполучлив опит за т.нар. „споделено финансиране”, чрез създаване на дарителски кръг от съмишленици (www.unicef.bg 2015).

За реализиране на своите социални идеи социалните предприятия в третия сектор разчитат на подкрепата на медиите. Обикновено медийната подкрепа се осъществява при реализиране на много специфични социални иновации, изискващи финансиране от различни субекти – общини, доброволци, училища, университети, банки, стопански предприятия, регионални бизнес структури, включително и самите социални медии. Добър пример в това отношение е опитът на млади хора от Варна за изграждане на Social Teahouse (www.indigogo.com/project/social-teahouse 2015). Проектът със същото наименование, подкрепен от национална медия, е свързан с оказване на социални услуги, изразяващи се в съдействие за работа и за образование на млади хора, които напускат домовете за деца, лишени от родителски грижи. Социалната иновация е свързана с първата по рода си благородна кауза на територията на града (региона), както и с решението на създателите на идеята да наемат своите бенефициенти на работа и след реализирането на първостепенните по значимост социални приоритети.

Социалните иновации в нестопанския сектор, по примера на „социалната чайна”, имат силно социално въздействие и приноси върху определени групи на обществото. В не редки случаи социалните иновации водят до раз-

решаването и на съществени обществени проблеми. В резултат на реализираното тук проучване (контент анализ) се установява например, че коалицията, наречена „Да остане природа в България”, от 2013 до 2015 г. продължава да предприема действия срещу застрояването на националните паркове. В резултат на тази кампания през 2013 г. Европейската комисия започва дело в Европейския съд срещу страната ни за изграждането на ветрогенераторни паркове в Северна България. Друга кампания, реализирана от нестопански структури, блокира през 2013 г. сливането на Държавната агенция за закрила на детето с Министерството на младежта и спорта. През март същата година коалиция от нестопански юридически лица оказва съществено влияние върху решението за спиране на предложен законопроект относно деклариране на имуществото на управителните органи на структурите и техните роднини. През 2014 г. група от нестопански предприятия започва публична кампания срещу решението на Държавен фонд за лечение на деца в чужбина и по повод на ограничения върху размера на средствата, които едно дете може да получи за покриване на медицинските разходи извън страната ни.

За реализирането на редица социални иновации в нестопанския сектор съществена роля имат някои корпорации в нашата страна. Примерите, макар и не много, включват програмата на Райфайзенбанк „Избери, за да помогнеш”, която свързва даренията на служителите на банката с избрани социални каузи. Друг пример е партньорството между Българския център за нестопанско право и УниКредит Булбанк за развитие на социалното предприемачество. Следва да се отбележи и ползотворното сътрудничество между Мтел и Националната мрежа в подкрепа на приеманата грижа за деца. Друг добър пример за социални иновации се основава на партньорската мрежа между Българското дружество за защита на птиците и компанията EVN за изолиране на електрическите кабели на открито (www.ngobg 2015).

Съществен принос за развитието на социалните иновации в нестопанския сектор има Българският център за нестопанско право. От 2012 г. насам тази институция организира награди за най-добър бизнес план на нестопанско социално предприятие. Наградите на Центъра са обвързани със социалните цели на предприятията в пет области: демократично развитие, социална сфера, човешки права, околна среда и повишаване на капацитета на не-

стопанските предприятия и техните иновации. Първата по рода си награда, през 2012 г., е връчена за приноса на Българската асоциация на лица с интелектуални затруднения. През 2015 г. спечелилият проект включва иновативен елемент: платформи за четене при хора със зрителни увреждания. Наградата за 2016 г. е свързана с превенция и опазване на здравето на деца, подложени на физически тормоз от страна на своите родители.

Въпреки посочените тук и още много други постижения в нестопанския сектор са налице и редица проблеми. Те възпрепятстват формирането и реализирането на понякога жизненоважни за хората социалните иновации в нашата страна. По-съществените проблеми са проучени в следващата част на студията.

Проблеми на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор на Р България

Нестопанският сектор се характеризира с не малко проблеми от различен характер – организационен, институционален, национален. От първостепенно значение са проблемите, свързани с финансовата устойчивост на нестопанските предприятия и иновации. В това отношение, както бе посочено, нестопанските субекти биха могли да осъществяват стопанска дейност и по този начин да участват в процедури за обществени поръчки. На практика този процес се реализира трудно, поради липса на средства на предприятията, високи такси за участие и незначителна финансова подкрепа от страна на държавата. Малко на брой нестопански предприятия участват в обществени поръчки, като тези, представляващи хора с увреждания, имат законово установени преференции в тръжните процедури. Не са много предприятията, разполагащи с имоти, които да отдават под наем, а членският внос е твърде ограничен източник на приходи за повечето структури. Сдруженията, обикновено на представители на бизнеса, разчитащи на този източник на доходи, са изключение.

Въпреки че от 2013 г. насам е достъпно финансиране от донори като Българо-швейцарската програма за сътрудничество и Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство, финансовите проблеми на социалните предприятия не се решават. Все още не е създаден национален фонд

за подкрепа на гражданските инициативи, какъвто е предвиден в Стратегията за подкрепа на сектора. Финансовите проблеми се свързват и оттеглянето на донори след присъединяването ни към ЕС, от една страна, а от друга, с липсата на възможности за финансова помощ от страна на европейските програми, тъй като те в по-голямата си част директно подкрепят държавните и общинските институции, а не социалните предприятия.

Проблем представлява и развитието на дарителството у нас – един от основните източници за финансиране на сектора. Според световния дарителски индекс за 2012 г., България е на 145-то място от общо 150 страни. (www.cafonline.org 2015). Според изследването едва 13% от хората в страната ни са дарявали финансови и други ресурси за социални каузи и само 5% са били доброволци.

Липсата на финансова подкрепа от страна на държавата и общините (с малки изключения, например община Ловеч, която през 2014 г. изготвя Наредба за предоставяне на грантове за третия сектор; Столична община, която учредява фонд за културни проекти, както и община Варна, която реализира програми за подкрепа на младежки инициативи и иновации в нестопанския сектор) затруднява нестопанските предприятия да извършват стратегическо планиране. Тези юридически лица най-често работят на проектен принцип и зависят от наличното проектно финансиране. В резултат на това гражданските структури насочват наличното си финансиране към краткосрочни резултати, като инвестират малка част от средствата си в организационно развитие. Обикновено предприятията се ангажират със стратегическо планиране, едва след като са обезпечили своето краткосрочно оцеляване.

Проектният принцип е определящ в голяма степен както за организационното развитие, така и за политиките по управление на човешките ресурси в сектора. Според изследване на Института за икономическа политика в нестопанските обединения в страната ни средно работят двама или трима души нает персонал (Институт за икономическа политика 2014) . Служителите често са членове на управителните органи, което ограничава функциите на управление и на изпълнение. Над 60% от предприятията за 2013 г. разчитат на един човек, отговарящ за управлението, както и за текущата дейност на социалното предприятие. Според проучването на института 30% от социалните

предприятия в страната са съкратили своя персонал през 2013 г. Тези фактически резултати затрудняват формирането на успешни практики по управление на човешките ресурси и не допринасят за развитието на професионалната кариера в сектора. От друга страна, резултатите представляват потенциални възможности за формиране и за реализация на доброволчески инициативи и проекти в нестопанския сектор на страната.

Секторните проблеми са характерни и по отношение на правната среда, както и по повод на обществения образ (репутация) на нестопанските предприятия. Въпреки че процедурата по регистрация на юридическите лица с нестопанска цел остава непроменена от 2012 г., редица социални предприятия изпитват трудности относно времетраенето на тази процедура. Освен това юридическите лица с нестопанска цел до 2016 г. не могат да се регистрират онлайн, което е практика във всяка държава-членка на Европейския съюз.

Липсата на унифициран и утвърден механизъм на взаимодействие на нестопанския сектор с публичната сфера, като следващ законодателен проблем, води до слабо участие на социалните предприятия в разработването на политики. Този проблем създава впечатление както за липса на интерес от страна на нестопанските структури, така и за нежелание на отговорните органи на национално и на регионално ниво да приемат идеите и предложенията на социалните предприятия. Съществен проблем е и липсата на единен етичен кодекс на нестопанските структури в нашата страна, както и общи стандарти за тяхната саморегулация.

Общественият престиж на нестопанските субекти също не благоприятства техния растеж и устойчиво развитие. Гражданското общество не е разпознаваемо в нашата страна. Този извод е констатиран в резултат на изследване от 2014 г. на Българския център за нестопанско право (www.bcnl.org 2015). Според резултатите само 11% от 100 000 анкетирани са имали пряк контакт с нестопански предприятия, като едва 6% от тях са удовлетворени от взаимодействието. Доверието към нестопанските структури в нашата страна е малко по-голямо от това на политиците, съдиите и на представителите на бизнеса.

Следващият проблем кореспондира с характера и с вида на информацията по повод на социалните предприятия и иновациите в нестопанския сек-

тор. Въпреки че ролята на Централния регистър е свързана с публичност и прозрачност на юридическите лица с нестопанска цел в обществена полза, то стратегията в сектора отчита слабости при вписването на предприятията в този регистър. Освен това настоящото проучване установи, че на национално ниво съществуват поредица от различни регистри на юридически лица с нестопанска цел, създадени в изпълнение на отделни нормативни актове и поддържани от различни институции на държавната и на местната власт. Такива нестопански структури са например спортни клубове, библиотеки, фестивали, конкурси, тематични публични празненства, ансамбли и хорове². Този факт предполага разпокъсаност и фрагментираност на информацията по отношение на нестопанските социални предприятия и води до липса на цялостен обобщаващ поглед върху формирането и развитието на сектора.

В допълнение на т.нар. информационен проблем Националният статистически институт не събира важна за развитието на сектора информация. Примерите в това отношение включват информация за изпълнението на дейностите на юридическите лица с нестопанска цел по повод на реализираните от тях социални иновации и приноси. Липсва и публична информация за това как се финансират тези социални предприятия, например: каква част от финансирането им идва от чуждестранни източници, от местните власти, от дарения, от осъществени инициативи, проекти и др. Следва да се отбележи още, че според законовите разпоредби Централният регистър към Министерството на правосъдието осигурява публичност и прозрачност на информацията по повод на реализираните дейности и приоритети единствено на регистрираните юридически лица с нестопанска цел в обществена полза, но не и тези, които са регистрирани в частна полза.

В резултат на посоченото бихме могли да обобщим, че **в страната ни липсва публична информация за предоставените и изразходваните средства от юридическите лица с нестопанска цел, както и надеждни индикатори за оценка за постигнатите от тях резултати – иновации и прино-**

² Като потвърждение на посоченото, спортните клубове в нашата страна се вписват в Национален регистър на спортните организации в Р България към Министерството на младежта и спорта. Органите на Министерството поддържат този регистър и отговарят за тяхното учредяване, за издаваните лицензи, за реализираните дейности и пр.

си. Всичко това предполага редица проблеми и затруднения в нестопанския сектор. Те са свързани с ефективния мониторинг и контрола на предприятията от страна на държавата; с невъзможността за установяване на реалната и измеримата роля на социалните предприятия и на социалните иновации за развитие на социалната среда в нашата страна. Тези констатации обуславят необходимостта от допълнителни научни изследвания и анализи на социалните предприятия, на социалните иновации и на техните приноси в нестопанския сектор на Р България.

1.4. Мониторинг и оценка на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор на Р България

За изпълнение на своите обществени цели и приоритети нестопанският сектор в Р България е обект, макар и частичен, на мониторинг и оценки от страна на национални и международни институции³. Така например Американската агенция за чуждестранно развитие (www.usaid.gov 2015) от 1999 г. насам проучва състоянието и перспективите на сектора. Ежегодният мониторинг се основава на поредица от анализи за нестопанските структури, с цел установяване на индекс на устойчивост на гражданското общество. Индексът е аналитичен инструмент, който измерва развитието на нестопанския сектор в Централна и Източна Европа и Евразия. Той е разработен от Американската агенция за международно развитие в партньорство с местни предприятия и институции във всяка една от изучаваните страни. През последните седемнадесет години индексът следи развитието на сектора в тридесет и пет държави в три различни континенти (таблица 1.3).

³ По повод на нестопанските социални предприятия и иновации по света съществуват редица системи за техния мониторинг и контрол. Такива са например системата на Кен Алтер и Морган Еган (Alter, Egan 2011), матрицата на Big Society Capital (Big Society Capital 2013) и др. Настоящото проучване поставя акцента единствено върху системите (инструментариума), които се прилагат за мониторинг и за оценка на нестопанския сектор в нашата страна. Подобен подход има за цел по-ясно идентифициране на проблеми пред развитието на социалните структури и нововъведения в сектора.

Таблица 1.3

Индекс за устойчивост на гражданския сектор – резултати за България 2014 г.

Критерии за устойчивост	Оценка
Правна среда	2.3
Организационен капацитет	4.3
Финансова устойчивост	4.4
Застъпничество	2.7
Предоставяне на услуги	3.2
Инфраструктура	3.2
Обществен престиж	3.3
Устойчивост на нестопанските предприятия	3.3

Източник: <http://transition.usaid.gov/location/europe>, 2014.

Посредством този аналитичен инструмент се проучва цялостната среда за развитие на гражданското общество в една страна, фокусирайки се върху седем критерия: правна среда, организационен капацитет на нестопанския сектор, финансова устойчивост, застъпничество, предоставяне на услуги, инфраструктура, обществен престиж. Индексът се формира като комплексна оценка въз основа на седемстепенна скала с три оценъчни зони – повишена устойчивост (при стойности от 1,0 до 3,0), развиваща се (от 3,0 до 5,0) и затруднена устойчивост (от 5,0 до 7,0).

Анализът относно състоянието на нестопанския сектор се основава на проучване на резултатите през различни периоди (минали години). За последните седем години например се установява, че състоянието на сектора в нашата страна се влошава: за 2007 г. индексът за устойчивост на гражданското общество е 3,1 пункта, докато през 2014 г. е 3,3. пункта. Най-лошият резултат за този период е отчетен през 2011 г. – 3,4 пункта. Резултатите от изследването на състоянието на нестопанските предприятия у нас и в други страни показва, че България се нарежда на последно място, след всички държави-членки на Европейския съюз, след държави като Казахстан, Албания, Украйна, и Македония. Резултатите, в обобщение на посоченото по-горе, позволяват да се реализират важни сравнения, доколкото в различните страни и региони липсват единни стандарти за саморегулация, както и общоприети етични кодекси за действия и взаимодействия на нестопанските структури.

Индексът за устойчивост на гражданското общество на Американската агенция за чуждестранно развитие е популярен и надежден управленски инструмент за мониторинг и оценка. Показателите, които се прилагат, характеризират в най-общ план устойчивостта на нестопанските структури, в резултат на проучване на средата за тяхното функциониране и развитие. Следва да се има предвид, че устойчивостта на социалните предприятия в сектора не е равнозначен, комплексен критерий за оценка на резултатите и приносите на същите тези социални предприятия. Именно в това се състои и основната слабост на метода – невъзможността посредством индекса да се проучи и оцени ролята и значението на социалните предприятия в нестопанския сектор за хората и за природата към определен момент и/или в перспективата на времето.

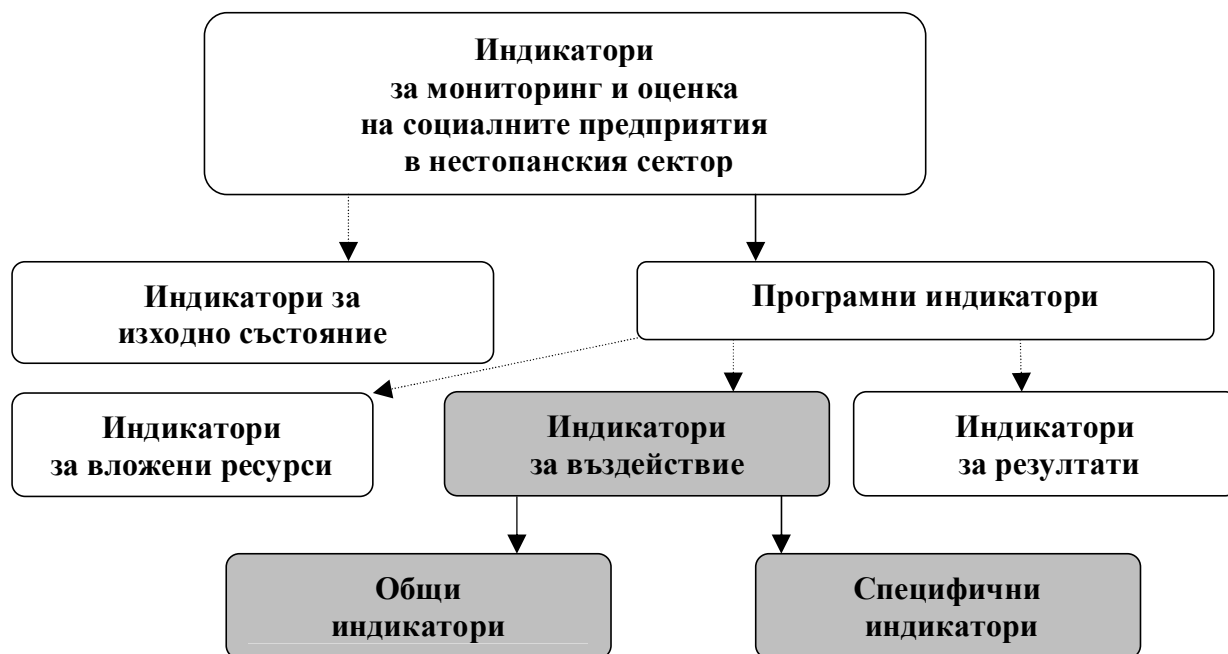
Опит за изследване на резултатите и приносите на нестопанските социални предприятия в нашата страна е направен през 2008 г. посредством реализиран проект с наименование „Активно гражданско общество и успешна прозрачна администрация”, по оперативна програма „Административен капацитет” (Международна асоциация за устойчиво развитие 2014). Целта на проекта е да се изведат критерии за мониторинг и за оценка на нестопанските структури за нуждите на управленския контрол и вземането на стратегически решения на местно ниво. Според изследването индикаторите за оценка в нестопанския сектор са твърде разнородни: имат физическо и стойностно изражение и са обвързани със съответната институция, нейните цели, но и с икономическата, социалната, екологичната и структурна система в страната ни и нейните региони.

При формирането на „матрицата” за оценка на приносите на социалните предприятия и на социалните иновации в нашата страна авторите на проекта въвеждат някои взаимозависими ограничения. Първото и най-важно от тях е свързано с липсата на единна методика (система) от показатели за оценка на приносите, която да се прилага за нуждите на реалната практика и за целите на експерименталните изследвания. Липсата в това отношение затруднява националните и международните сравнения в сферата на социалните предприятия и на социалните иновации и предполага техните многозначни тълкувания и интерпретации. Поради това моделът не може да се прилага механично в други проучвания и анализи, без да бъде предварително съобразен с изследователския контекст и с регионалната или националната

специфика.

На следващо място изследването доказва, че липсата на единна система за оценка на приносите на социалните предприятия и техните иновации (по съдържание, по вид, по характер на въздействието и др.) е закономерен процес. Той е следствие от редица обстоятелства, сред които са „младата“ възраст на изследваните социални категории, както и приоритетният интерес на учени и изследователи към високотехнологичните, а не към социалните нововъведения. Сред другите причини, обуславящи липсата на единна система за оценка, са и сложният характер на самите приноси, т.е. тяхното проявление в различни области (дом, работа, образование, сигурност, околна среда), както и адресирането им към разнородни социални потребности на широко представени или на по-тясно спектърни категории: индивиди, домакинства, групи или общества.

Съобразно изведените ограничения индикаторите за оценка и мониторинг на т.нар. „трети“ сектор са разпределени в две основни групи: индикатори за изходно състояние и програмни индикатори, като вторият вид е разделен в три отделни подгрупи: за вложени ресурси, за въздействие и за постигнати резултати (фигура 1.1).

Фиг. 1.1. Мониторинг и оценка на нестопанските структури

Източник: Международна асоциация за устойчиво развитие 2014.

В синтезиран вид характеристиките на различните видове индикатори са:

- Индикаторите за изходното състояние на социалните предприятия в нестопанския сектор показват началните стойности, с които се сравняват индикаторите за резултатите и за въздействието. Те представляват своеобразна основа за извършване на стратегически социално-икономически анализи; за разработване на планове, стратегии и политики на нестопанските структури; за осъществяване на мониторинг и оценка; за изследване на възможностите и заплахите пред развитие на нестопанския сектор и др.

- Програмните индикатори за вложени ресурси са свързани с планирания и реализиран бюджет на социалното предприятие. В този смисъл те имат пряко отношение към извършваната стопанска дейност. Финансовите индикатори се прилагат за мониторинг и за оценка на финансовото изпълнение само на определен вид дейности и не могат да представят цялостната политика на социалните предприятия в сектора.

- Програмните индикатори за резултати представляват преките и непосредствените ефекти, генерирани в резултат на изпълнение на целите и на приоритетите на предприятието. Тези резултати, по своята същност, служат за сравнение с предварително заложените в устава цели и намерения на социалните структури. По този начин програмните индикатори подпомагат формирането на оперативна информация за промените, които влияят върху поведението на нестопанските предприятия.

- Програмните индикатори за въздействие имат за цел да идентифицират и да оценят последствията от изпълнението на дейностите на нестопанските структури. Индикаторите са разпределени в две основни групи – специфични и общи. Специфичните въздействия се проявяват след известен период от време, те са пряко свързани с конкретните цели и дейности на юридическото лице. Общите ефекти са дългосрочни въздействия, непряко свързани с целите и дейностите на социалното предприятие. Въпреки това тези индикатори влияят на неговите членове, на бенефициентите и на обкръжаващата среда. Според авторите на проекта измерването на втория тип въздействия е по-комплексно, поради сложни причинно-следствени зависимости между различните субекти в нестопанския сектор.

В обобщение на реализирания проект индикаторите за мониторинг и за оценка на нестопанските структури са съобразени с водещи в областта изследвания и успешни практики на Европейския съюз. Те позволяват да се наблюдава и оценява състоянието и развитието на нестопанските социални предприятия в страната ни, както и да се осъществяват сравнения в европейски и в по-широк глобален контекст. Важно значение в системата от показатели имат индикаторите за оценка на въздействието (общи и специфични), които позволяват проучване на дългосрочните във времето въздействия на нестопанския сектор за развитие на обществото. Въпреки тези предимства, поради своя твърде комплексен характер, индикаторите за въздействие не са проектирани така, че да оценяват неговия реален размер (т.е. реален принос).

Усъвършенстването на съществуващите и прилагането на нови и по-добри системи за оценка на приносите на социалните субекти в приложни изследвания и най-вече в реалната нестопанска практика би довело до ползотворни резултати в няколко направления. На първо място, проучванията на приносите на социалните предприятия и иновациите посредством ефективни и работещи системи от показатели биха могли да подобрят работата на самите нестопански структури при изпълнение на техните цели и приоритети, предопределени от законодателните разпоредби за развитие на социалната среда. Освен това ефектите биха могли да доведат до по-голяма публичност и прозрачност на дейностите на социалните предприятия, както и до подобрят и утвърдят обществената репутация. На второ място, ползите биха могли да бъдат адресирани към всички други заинтересовани страни – държава, институции, общини, доставчици, програми и медии за осъществяване на ефективен мониторинг и контрол на значимите за обществото ни социални и икономически приоритети. Изпълнението на тези приоритети е свързано с редица други взаимно обвързани дейности и законотворчески постъпки. Те включват създаването на единен регистър за всички видове юридически лица с нестопанска цел на територията на страната, както и увеличаване на възможностите на различни институции (национални, но и регионални) за събиране и предоставяне на целенасочена информация по повод на финансиране, резултати, иновации и приноси в нестопанския сектор.

2. Приложно изследване на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор на Р България

2.1. Методика и инструментариум на изследването

Приложното изследване, представено в тази част на студията, има за свой обект социалните предприятия и социалните иновации от нестопанския сектор на Р България. В по-тесен аспект обект на емпиричното проучване са юридически лица с нестопанска цел за осъществяване на дейност в обществена полза, както и техните социални иновации. Причините за този избор са две. От една страна, както вече бе установено, нестопанските предприятия за осъществяване на дейност в обществена полза биват обект на мониторинг и контрол в много по-голяма степен в сравнение с други видове предприятия, част от ЗЮЛНЦ. В резултат на това, на второ място, юридическите лица за осъществяване на дейност в обществена полза имат и по-големи възможности за участие в проектни процедури и в обществени поръчки, а от тази позиция, за реализиране на значими приноси.

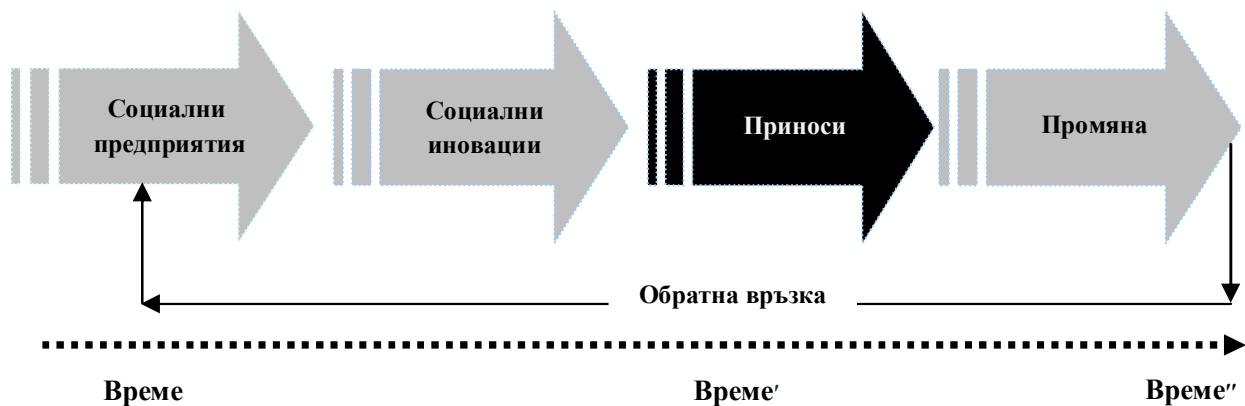
Емпиричното изследване обхваща двадесет юридически лица. Формирането на извадката се реализира посредством Централен регистър на юридическите лица с нестопанска цел. Съобразно установения регламент на дейностите Централният регистър предостави информация: писмени справки относно идентификационни данни на нестопански предприятия за осъществяване на дейност в обществена полза. В оперативен план Регистърът осигури публична информация относно дейностите на общо сто юридически лица с нестопанска цел⁴. Информацията обхваща индикатори като седалище на юридическото лице, адрес на управление, определяне на дейността, цели на дейността, основни дейности и средства за постигане на целите и на дейнос-

⁴ Централният регистър на юридическите лица с нестопанска цел, определени за общественополезна дейност е създаден със Закона за юридическите лица с нестопанска цел. Той е публичен, на основание на чл. 35, ал. 9 от посочения по-горе закон. По силата на същата разпоредба всеки може да иска справка (писмено или устно) или извлечение от съдържанието на Регистъра относно информация, която подлежи на обновяване. За изпълнение на тази цел всяка регистрирана в съда структура, определила се в обществена полза, трябва да подаде документи за вписване и в Централен регистър на юридическите лица с нестопанска цел за извършване на общественополезна дейност към Министерството на правосъдието.

тите.

Въз основа на събраната и анализираната идентификационна информация при стартиране на приложното проучване на нестопанските предприятия е изпратена анкетна карта в електронен и/или писмен вариант. Отговорите респонденти са общо двадесет и пет на брой, като по-малко от една пета от анкетите са определени като невалидни. При тях липсват отговори на редица въпроси (блокове въпроси) с важно значение за цялостното проучване и неговия анализ.

Предметът на приложното проучване е изведен въз основа на формулираната изследователска цел и задачи. В съответствие с това предметът на емпиричното изследване се ограничава до анализ на точно определени, конкретни зависимости, включващи четири променливи: социални предприятия, социални иновации, приноси на социалните иновации и промяна на социалните предприятия и на социалната среда. Посочените променливи са представени в последователност на фигура 2.1.

Фиг. 2.1. Логически модел на изследване на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор

Внимателният прочит на изведения по-горе модел на изследване установява, на първо място, че социалните предприятия и социалните иновации са последователно формирани и реализирани във времето етапи – управленски структури и механизми – за целенасочено развитие на социалната среда. На второ, моделът прави опит да визуализира „мястото” на приносите като закономерно следващ етап на развитие на релацията: „социални предприятия - социални иновации”. Моделът, не на последно място, има за цел и да

илюстрира твърдението, че социалните иновации и приноси не са тъждествени понятия, макар и тясно свързани.

Приносите, както показва моделът, са своеобразен резултат на социалните иновации, който има отражение върху развитието на социалната среда. Съобразно това те са основната причина, поради която е научно обосновано проучването в единна изследователска рамка на двете интересувани ни категории: **в концептуален план, социалните предприятия постигат приноси, благодарение на социалните иновации.** Приносите, на следващо място, са и своеобразен израз на ролята на социалните предприятия и на социалните иновации за развитие и за трансформация на социалната среда. При така изложените обстоятелства изучаването на приносите в приложен план има важно значение за обогатяване на съдържателните интерпретации на социалните предприятия и на социалните иновации, както и за определяне на нови доводи при тяхната съдържателна характеристика⁵.

Моделът на емпиричното изследване включва четвърти елемент – „промяната”. Нейната роля би следвало да се интерпретира в няколко направления. На първо място, промяната в социалната среда е резултат на социален и предприемачески модел/и на формиране, на растеж и на развитие на социални предприятия и иновации. В този смисъл тя е израз, но и коректив на уменията, на способностите, на нагласите на социалните предприемачи да набелязват цели, да вземат решения, да формулират управленски политики и предприемачески стратегии. Обратната връзка илюстрира, от една страна, успеха (неуспеха) на социално-предприемаческите модели на управление, от друга – възможностите на тези модели да бъдат пренесени или „мултиплицирани” в бъдещата практика на предприемачите.

Промяната, освен израз на успеха, има и последваща важна роля (фун-

⁵ Следва да се отбележи, че при емпиричното изследване на приносите на социалните структури и иновации не рядко влияние оказват фактори и обстоятелства, които са извън контрола на всяко изследване. Причината за това е технологичното разминаване във времето - от момента на появата на иновацията до момента на „случването” на нейния принос или приноси в социалната реалност. При този отрязък от време е възможно самата реалност да се промени, в резултат на множество други фактори (технологични, правни, икономически, политически и пр.). Съобразно това приносът или приносите на социалните предприятия и техните иновации биха могли и да не се реализират съобразно предварително планираните очаквания.

кция) за предприятията и за техните иновации. Причината е, че промяната води, в концептуален план, до удовлетворение на съществуващите и до поява на нови социални потребности. Тези нови социални потребности представляват предприемачески възможности за нови социални предприятия и за социални иновации. В резултат на това концепцията за социалната промяна би следвало да бъде своеобразен фундамент на социалните предприемачи и ръководители при проектиране на техните социални начинания. По този път на развитие социалните предприятия биха реализирали по-успешно своите социални и икономически приоритети за развитие на средата и на обществото.

В обобщение, интегрирането на четирите променливи в единен изследователски модел води до извеждане (формулиране) на обобщаващото твърдение на изследването: социалните иновации, като продукт на социалните предприятия, постигат приноси, насочени към развитие на социалните предприятия и на социалната среда⁶.

При изследването на четирите изследователски променливи: социални предприятия, иновации, приноси и промяна на средата – предмет на емпиричното изследване – се прилагат т.нар. „слаби” измервателни скали: номинална и ординарна. Поради това при оценка на резултатите се ползват непараметрични методи за оценка на параметри и проверка на хипотези. Те включват редица оценъчни инструменти, сред които Хи квадрат анализа и методи за оценка на теснотата на връзката между две променливи⁷.

⁶ След обработката на резултатите от проведеното емпирично изследване се доказва, че приносите имат по-голямо влияние върху самите социални структури отколкото върху развитието на социалната среда в нестопанския сектор на нашата страна. Установените по емпиричен път доказателства доведоха до преформулиране на изследователската теза на този труд.

⁷ Хи квадрат методът, като непараметричен метод, се прилага при изследване на зависимостта между две (или повече) променливи, например при проучване на релацията: „социални иновации - социални приноси”. В този случай, както и в други подобни, се цели извършването на проверка за наличието на закономерна, а не на случайна връзка между двете явления. Самият статистически метод не дава отговор на въпроса за характера на връзката и посоката на взаимодействие между двете променливи. След като обективният характер на връзката е установен (или отхвърлен), следващата задача е да се определи силата на взаимодействието. В настоящата разработка се прилага коефициентът на Крамер, поради предимството че при равен

Обработката на информацията, посредством Хи квадрат метода и производните му коефициенти се осъществява с програмен пакет за статистическа обработка на информацията – SPSS 16,0. Обхватът на емпиричното изследване обхваща етапите по подготовка, по събиране и по обработка на информацията от анкетното проучване. Той се заключава в периода януари 2013 – декември 2016 г.

2.2. Изследване на социалните иновации като продукт на социалните предприятия

Идентификационен профил на социалните предприятия

Съобразно **формата на съдебна регистрация** двадесетте социални предприятия, обект на изследване, са юридически лица с нестопанска цел, които са се самоопределили за изпълнение на общественополезна дейност. 80% от анкетиранияте респонденти са членове на управителен орган на нестопанското социално предприятия (управителен съвет или общо събрание), респективно 20% са наети лица (вкл. и доброволци). Този резултат в голяма степен е показателен за валидността и достоверността на данните в изследването.

Следващият идентификационен показател с отношение към изследваната проблематика е **годината на основаване на нестопанското социално предприятие**. Резултатите показват, че преобладаващата част от анкетиранияте (80%) заявяват опит в нестопанския сектор повече от двадесет години. Този факт свидетелства, че въпреки не малкото проблеми, проучени и анализирани в предходната част на изложението, изследваните социални предприятия са оцелели, като са се приспособили или адаптирали към динамично променящата се социална среда. Както установява изследването по-нататък, сред открояващите се причини за това, е фокусът на социалните

брой на колоните и редовете в таблицата при него може да се достигне теоретически очакваната граница – единицата (за разлика от други коефициенти, стойностите на този коефициент варират от нула до единица). Колкото по-близо до единицата е този коефициент, толкова по-силна е връзката между променливите, като и обратно – с приближаване до нулата връзката става незначителна или изобщо липсва изследване.

структури основно върху иновации – едновременно социални и икономически.

Следващият показател с пряко отношение към формирането и реализацията на социалните иновации и предприемачество, е **персоналът на нестопанското предприятие**. Резултатите сочат, че всички нестопански предприятия имат нает персонал към момента на провеждане на емпиричното изследване, разпределен в следните категории: ½ или десет от изследваните структури имат нает персонал от един до трима души; седем от тях имат нает персонал от 4-ма до 7 души, останалите три предприятия разполагат с над 8 души нает персонал. Над 70% социалните предприятия разчитат на доброволен труд при изпълнение на своите социални приоритети.

Идентификационният профил на изследваните структури включва **сферата на дейност на нестопанското социално предприятие**. По този показател в изследването преобладават нестопански структури в следните области: образование, социални услуги, опазване на околната среда, защита на човешките права, култура. В това отношение данните са представени на следващата таблица и в голяма степен кореспондират с резултати от предходно представително изследване на нестопанския сектор в нашата страна.

Таблица 2.1

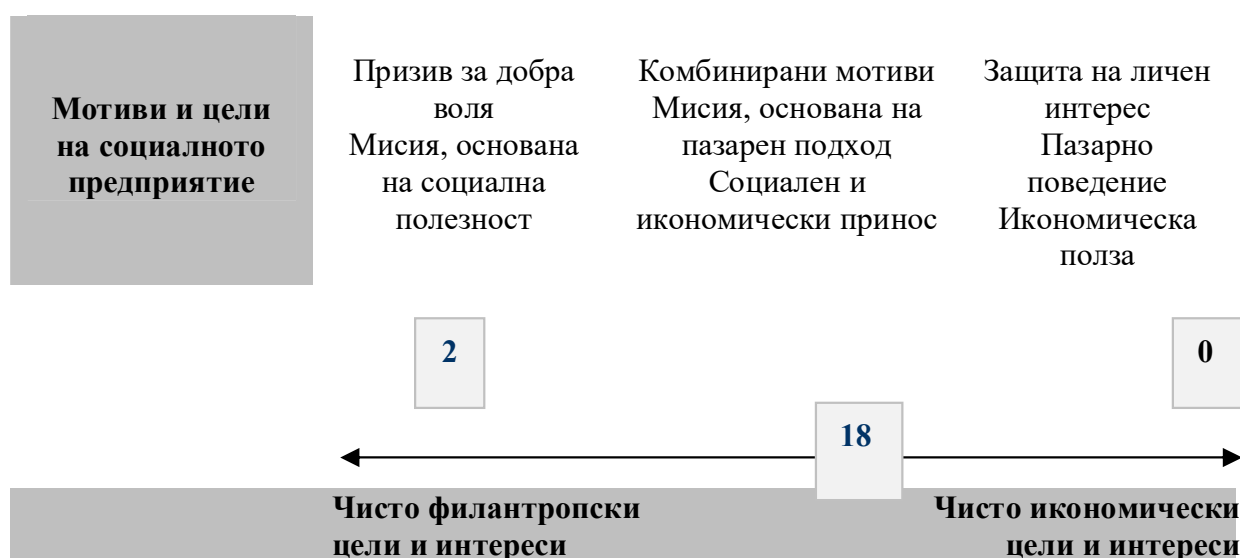
Социални предприятия по сфери на дейност

Сфера на дейност	Брой социални предприятия
Образование	5
Социални услуги	5
Околна среда	3
Човешки права	3
Култура и изкуство	1
Проблеми на децата	1
Дарителство	1
Доброволчество	1

Източник: собствени проучвания на автора.

Цели, дейности и принципи на социалните предприятия

Редом с изпълнението на своите обществени цели и приоритети изследваните социални предприятия реализират допълнително стопанска дейност. Този резултат е релевантен за 90% от изследваните случаи, като едва две от общо двадесет предприятия не реализират стопанска дейност при изпълнение на социалните си ангажименти. В потвърждение на посочените резултати са данните от проучване на целите и на мотивите на изследваните структури. Те са представени на следващата фигура.

Фиг. 2.2. Мисия и цели на социалните предприятия

Източник: собствени проучвания на автора.

Реализацията на стопанските дейности и приоритети е важно условие за функционирането и за развитието на социалните предприятия, които са обект на емпиричното изследване. За доказателство на това твърдение служат резултатите от извършения корелационен анализ. При приложението на този статистическия метод е установена закономерна статистическа зависимост между показателите „подкрепа на социалното предприятие от страна на държавната (вкл. местна) администрация и политика” и „изпълнение на стопански дейности”. Резултатите са представени на таблица 2.2.

Таблица 2.2

Социални предприятия - двумерно разпределение по показателите
 „изпълнение на стопански дейности” и „подкрепа
 от държавната (местна) администрация и политика”

Променливи		Изпълнение на стопански дейност/дейности		
		Да	Не	Не мога да преценя
Липса на подкрепа от страна на държавната (местната) администрация и нейната политика	Да	18	2	0
	Не	1	0	0
	Не мога да преценя	1	0	0

(P – мярка за значимостта на резултата - 0,00;

V – коефициент на Крамер - 0,78).

Източник: собствени проучвания на автора.

За конкретизиране на целите и приоритети на изследваните предприятия служи и следващото двумерно разпределение (таблица 2.3). Резултатите демонстрират закономерна статистическа зависимост между показателите „проектни алтернативи на социалното предприятие” и „стратегическо планиране и управление на социалното предприятие”. Анализът доказва, в голяма степен, твърдението, че при изпълнение на своите приоритети – социални и икономически – **нестопанските структури разчитат на проектни алтернативи за сметка на дейностите по стратегическо планиране и управление.**

Основните социални принципи на изследваните предприятия са тясно свързани с изпълнение на техните цели и дейности. Резултатите в това отношение доказват, че основните приоритети на предприятията са демократичните ценности на управление, грижата за членовете, вниманието към гражданските инициативи и споделеното доверие. Принципите кореспондират и със степента на риск в социалната среда, както и не на последно място, с базови направления на развитие на съвременните социални предприятия, които включват постигане на финансови резултати, социална ползност,

опазване на околната среда и културни приоритети⁸ (таблица 2.4).

Таблица 2.3

**Социални предприятия - двумерно разпределение по показателите
„проектни алтернативи на социалните предприятия” и
„стратегическо управление и планиране на социалните предприятия”**

Променливи		Проектни алтернативи на социалното предприятие		
		Да	Не	Не мога да преценя
Липса на стратегическо планиране и управление	Да	17	3	0
	Не	2	0	0
	Не мога да преценя	1	0	0

(P – мярка за значимостта на резултата - 0,00;

V – коефициент на Крамер - 0,68).

Източник: собствени проучвания на автора.

Таблица 2.4

Принципи на социалните предприятия

Социален приоритет	Предприятия (брой)
Социална отговорност, финансова отговорност и отговорност към околната среда	xxxxxxxxxxxxxxxx
Предприятие в полза на общността	xxxxxxx
Демократична структура на управление	xxxxxxxx
Общи споделени ценности	xxxxxxx
Достъпни и измерими приноси	xxx
Предприятието подкрепя и се грижи членовете си	xxxx
Доброволци – набор и подкрепа	xxx
Собственост на работещите	-

⁸ „Единственият” основополагащ принцип включва само финансовата доходност на предприятието. „Двойният” основополагащ принцип се формира на база на финансовата доходност и на социалния принос за развитие на обществото. „Тройният” основополагащ принцип интегрира към посочените по-горе елементи и принос към опазване на околната среда. Т. нар. „3 Ps” (трите пета) са: хора, печалба и планета (People, Profit, Planet). „Четириединният” принцип приобщава към другите принципи и културното измерение и въздействие.

Създаване на социално богатство	-
Насоченост към създаване на мрежи и коопериране	xx
Предприятие, свързано в общностна мрежа	x
Инициативата – инициентирана от граждани	xxxx
Привличане на участие – хора с общи ценности и интереси	xxxx
Висока степен на автономност	x
Значителна степен на социален и икономически риск	xxxxxxxxxxxxxxxx

Източник: собствени проучвания на автора.

Резултатите от таблицата по-горе доказват, че принципите на управление и на функциониране на социалните предприятия в нашата страна се отличават по редица „типични” характеристики в сравнение с предприятията в по-развити в социален и в икономически план региони и държави. Сравнителният анализ в това отношение показва слабото проявление в българската социална среда на ценности като автономност от външната действителност, както и по-слабата обвързаност на изследваните социални структури в общности групи и предприемачески мрежи

Характеристика на социалните иновации като продукт на социалните предприятия

Обработените данни от приложното изследване доказват, че всички изследвани социални предприятия реализират социални иновации. Те (социалните иновации), на първо място, имат важно значение за формирането и за развитието на самите нестопански структури. Като доказателство за това твърдение служат резултатите от емпиричното изследване: 90% от респондентите споделят ролята на иновациите за развитие на техните структури. Над 70% от анкетиранияте социални новатори са на мнение, че целите и дейностите на техните нестопански предприятия са обвързани с иновациите и с предприемчивостта. Това обстоятелство означава, че предприемаческите инициативи са част от устава и, или от учредителния акт на предприятието, т.е., те са планирани на етапа на неговото формиране.

На второ място, социалните иновации имат важна роля за социалното и за икономическото развитие на обществото. Това схващане споделят малко над половината от изследваните ръководители предприемачи.

За конкретизиране на някои от горепосочените показатели служат резултати от изследване на факторите на вътрешната и на външната среда, които оказват влияние върху формирането и върху развитието на социалните предприятия в нестопанския сектор на нашата страна. Данните в това отношение са представени на таблица 2.5.

Таблица 2.5

Основен фактор (и) за формиране на нестопанското социално предприятие

Показатели	Да	По-скоро да	По-скоро Не	Не	Липсващи случаи
Финансовото състояние на предприятието	2 (10%)	4 (20%)	3 (15%)	3 (15%)	8 (40%)
Висококвалифицираните служители	7 (35%)	6 (30%)	1 (5%)	2 (10%)	4 (20%)
Членството на България в ЕС	5 (25%)	3 (15%)	1 (5%)	3 (15%)	8 (40%)
Доброволчеството	5 (25%)	5 (25%)	2 (10%)	2 (10%)	6 (30%)
Държавната подкрепа	3 (15%)	8 (40%)	1 (5%)	.	8 (40%)
Проектните алтернативи (донорски програми)	8 (40%)	7 (35%)	1 (5%)	.	4 (40%)
Социалното предприемачество	6 (30%)	7 (35%)	1 (5%)	.	6 (30%)
Управлението на нестопанското предприятие	5 (25%)	4 (20%)	1 (5%)	2 (10%)	8 (40%)
Друг фактор	4 (20%)	6 (30%)	3 (15%)	1 (5%)	6 (30%)

Източник: собствени проучвания на автора.

Анализът на данните от таблицата доказва, че социалните иновации са третият по значимост фактор при създаването на едно социално предприятие (първостепенно значение имат проектните алтернативи и работата на висококвалифицираните служители). Изведените резултати доказват ролята на човешкия фактор и на проектните възможности за развитие на структурите и на инициативите в нестопанския сектор на нашата страна.

С растежа и с развитието на социалното предприятие ролята на социалните иновации се променя. Резултатите доказват, че **социалните иновации се превръщат в най-важния фактор**, който обуславя съществуването и перспективите пред изследваните структури. На това мнение са 2/3 от изследваните респонденти – предприемачи и ръководители на нестопански предприятия.

По отношение на видовете социални иновации, в нестопанския сектор преобладават нововъведения, свързани със създаването и с разпространението на нови социални услуги, продукти, пазари и процеси. Резултатите доказват по-слабата иновационна активност по отношение на планирането и реализацията на управленските процеси в предприятието, бизнес моделите и квалификацията на персонала. Негативни са и резултатите по повод на регулаторните и технологичните иновации в нестопанския сектор в страната ни (таблица 2.6).

Таблица 2.6

Видове социални иновации на нестопанското социално предприятие

Показатели	Социални предприятия (брой)
Нови пазари и процеси (например въведена система за контрол на качеството за усъвършенстване на социални продукти и, или услуги)	XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
Нови продукти/услуги (например помощни технологии за хора с увреждания)	XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
Нови платформи (например нови правила и регулации за осигуряване на социални продукти и, или услуги)	xx
Промяна в квалификацията на персонала	xxxx
Промени в организационния мениджмънт	xxxx
Нови организационни форми и бизнес модели (например социални мрежи)	xxx
Технологично развитие и иновации	xx
Не са реализирани социални иновации	.

Източник: собствени проучвания на автора.

Както доказва емпиричното изследване, всички изследвани социални предприятия реализират социални иновации, намиращи приложение най-

вече в нови продукти, услуги, пазари и процеси. Следващата задача е да се проучат в по-голяма дълбочина причините, обуславящи тези резултати – както от страна на държавата и нейната политика в нестопанския сектор, така и от позицията на проектните алтернативи. За реализацията на тази цел се прилага корелационен анализ, като метод за установяване на закономерна, а не на случайна статистическа зависимост. Обобщените данни от анализа се основават на силни корелационни зависимости между изследваните променливи (коефициент на Крамер – 0,78 в първия случай и коефициент на Крамер – 0,88, във втория). Резултатите от анализа са доказателство за важната роля на проектните механизми при формиране и при реализация на социални иновации в нестопанския сектор, както и за незначителната роля на държавната политика в областта на социални нововъведения (таблица 2.7, таблица 2.8).

Таблица 2.7

Социални иновации - двумерно разпределение по показатели: „проектни алтернативи на социалните предприятия” и „социални иновации: нови продукти”

Променливи		Проектни алтернативи на социалното предприятие		
		Да	Не	Не мога да преценя
Социални иновации: нови продукти и, или услуги	Да	17	3	0
	Не	2	0	0
	Не мога да преценя	1	0	0

(P – мярка за значимостта на резултата - 0,00;

V – коефициент на Крамер - 0,78).

Източник: собствени проучвания на автора.

В допълнение на горепосоченото, приложното изследване установява и влиянието на стратегическото управление като фактор за формиране и реализиране на социални иновации в третия сектор. По този повод едва 10 % от изследваните предприятия прилагат в управлението на социалните иновации елементите, анализите и механизмите на стратегическото управление. По отношение на приложението на съвременни управленски технологии трима от общо двадесет социални ръководители ползват в своите управлен-

ски практики иновативни предприемачески модели за формиране, реализация и за разпространение на социални иновации.

Като следствие на посочените обстоятелства, управленските и предприемачески процеси в изследваните нестопански структури се извършват спонтанно, под въздействието на оперативни фактори от средата и/или под влиянието на проектните възможности в краткосрочен план. В това отношение изследването доказва липса на целенасочен, планиран и системен процес за управление на иновациите при изследваните двадесет нестопански социални предприятия.

Изследването установява, че предприемачеството и управлението не са напълно интегрирани управленски процеси в рамките на изследваните социални предприятия. В подкрепа на това 90% от ръководителите не прилагат и „не припознават” в своите секторни практики системни иновации. Само една от изследваните структури формира и реализира системни иновации – основата на съвременното предприемаческо управление (таблица 2.9.).

Таблица 2.8

Социални иновации - двумерно разпределение по показатели: „липса на подкрепа от страна на държавната (местната) администрация и нейната политика” и „социални иновации: нови процеси”

Променливи		Липса на подкрепа от страна на държавната (местната) администрация и нейната политика		
		Да	Не	Не мога да преценя
Социални иновации: нови процеси	Да	18	2	0
	Не	1	0	0
	Не мога да преценя	1	0	0

(P – мярка за значимостта на резултата - 0,00;

V – коефициент на Крамер – 0,88).

Източник: собствени проучвания на автора.

Таблица 2.9

Социални иновации - двумерно разпределение по показатели:
 „процесът на управление на социална иновация включва
 управленските функции: планиране, организиране, ръководство
 и контрол” и „реализация на системни социални иновации”

Променливи		Процесът на управление на социалните иновации включва управленските функции: планиране, организиране, ръководство и контрол.		
		Да	Не	Не мога да преценя
Ние реализираме системни социални иновации.	Да	1	19	0
	Не	16	0	0
	Не мога да преценя	3	0	0

(P – мярка за значимостта на резултата - 0,00;

V – коефициент на Крамер - 0,62)

Източник: собствени проучвания на автора.

Изследването установява, че за формирането и за реализацията на социални иновации в предприятията еднакво важна роля имат както наетите лица, така и лицата, членове на управителните органи. Този резултат е важен поради няколко известни вече причини. Сред тях са малкият размер на нестопанските предприятия, както типичното за сектора едновременно съвместяване на управленски и оперативни функции от страна на нестопанските ръководители предприемачи.

2.3. Изследване на приносите на социалните предприятия и на социалните иновации

Следващата задача на проучването е свързана с изследване на зависимостта „социални иновации – приноси”. По този повод резултатите доказват, че всички социални предприятия, обект на практикоприложното изследване, реализират приноси. Въпросът, който е от съществено значение за проучването по-нататък, се отнася, на първо място, до значението на приносите за развитие на самите предприятия, на второ място, до ролята им за развитие на социалната среда.

Приносите на социалните предприятия и иновации имат значима роля за развитието на социалните структури. Това схващане споделят над 70% от анкетираните лица. На противоположното мнение са останалите 30% от социалните ръководители (таблица 2.10).

Таблица 2.10

Как възприемате твърдението „приносите на социалните иновации водят да растеж и развитие на социалното предприятие”

		Променлива	Процент	Валиден процент	Кумулативен процент
Валидни случаи	Напълно съгласен	9	45,0	47,4	73,7
	По-скоро съгласен	5	25,0	26,3	26,3
	По-скоро несъгласен	4	20,0	21,1	94,7
	Несъгласен	1	5,0	5,3	100,0
	Общо	19	95,0	100,0	
Липсващи случаи		1	5,0		

Източник: собствени проучвания на автора.

За по-задълбочено изследване на приносите за развитие на социалните структури, обект на изследване, са и някои специфични индикатори, характерни за функционирането на самите социални предприятия. Такива показатели са например организационен капацитет, финансовата устойчивост и обществена репутация. Обект на внимание са и фактори, по-тясно обвързани с процесите на формиране и на реализация на социални иновации – предприемаческо управление и вътрешно предприемачество. Данните от извършения статистически анализ са представени в следващата таблица.

Таблица 2.11

**Роля на приносите на социалните иновации
за развитие на социалното предприятие: показатели**

Показатели	Да	По-скоро да	По-скоро не	Не	Липсващи случаи
Последващи социални иновации на социалното предприятие	8 (40%)	8 (40%)	1 (5%)	1 (5%)	2 10%
Подобрения в цялостния мениджмънт на социалното предприятие	7 (35%)	10 (50%)	1 (5%)	·	2 (10%)
Среда за развитие на вътрешно предприемачество в социалното предприятие	6 (30%)	11 (55%)	2 (10%)	·	1 (5%)
Нарастване на организационния капацитет	9 (45%)	7 (35%)	3 (15%)	·	1 (5%)
Растеж и развитие на социалното предприятие	10 (50%)	5 (25%)	4 (20%)	·	1 (5%)
Обществен престиж и репутация	2 (10%)	11 (55%)	3 (15%)	1 (5%)	3 (15%)
Финансова устойчивост на социалното предприятие	8 (40%)	9 (45%)	·	2 (10%)	1 (5%)
Развитие на правната среда и инфраструктура	2 (10%)	3 (15%)	6 (30%)	7 (35%)	2 (10%)
Държавна подкрепа	·	2 (10%)	7 (35%)	3 (40%)	8 (15%)

Източник: собствени проучвания на автора.

Резултатите от горните две таблици доказват в голяма степен твърдението, че **приносите, като резултат на социалните структури, са значим фактор за тяхното функциониране и развитие**. Те (приносите) оказват съществено влияние върху техния социален, иновационен и организационен капацитет. По-конкретно приносите имат и важна роля при формиране на последващи социални иновации при развитието на вътрешното предприемачество, както и при усъвършенстването на процесите по управление на социалното предприятие в нестопанския сектор. Резултатите от изследването потвърждават, също така, че приносите на социалните предприятия имат освен социално и важно икономическо измерение. То се отнася до показатели като растеж и развитие на социалните структури, организационен капацитет и иновационни процеси. Изследването установява, че **икономическо-**

то направление представлява своеобразен „гарант” за функционирането и за развитието на предприятията в сектора. Някои от причините за това намират отражение в резултатите, поместени на таблицата по-горе: незначителната държавна подкрепа и слабо развитата правна среда и инфраструктура.

Следващата задача на приложното изследване е да се установи ролята на приносите на социалните предприятия и иновации за развитие на социалната среда. Обобщаващите резултати от статистическо проучване по този въпрос доказват в голяма степен твърдението, че **приносите на социалните предприятия и иновации не оказват директно влияние върху социалната среда**⁹. Едва 10% от анкетиранияте респонденти определят, че приносите от социални иновации имат влияние върху социалната среда – нейните условия и принципи на функциониране (таблица 2.12.).

Таблица 2.12

Как възприемате твърдението „приносите от социални иновации водят до развитие на социалната среда”

		Променлива	Процент	Валиден процент	Кумулативен процент
Валидни случаи	Не	8	40,0	53,3	53,3
	По-скоро не	5	25,0	33,3	86,7
	По-скоро да	1	5,0	6,7	93,3
	Да	1	5,0	6,7	100,0
	Общо	15	75,0	100,0	
	Липсващи случаи	5	25,0		
Общо		20	100,0		

Източник: собствени проучвания на автора.

⁹ В този план би могло само да се предположи косвено въздействие на приносите върху развитието на социалната реалност. Причината за това е, че щом приносите оказват влияние върху предприятията и върху техните последващи иновации (а те са част от средата), то тогава те (приносите) имат индиректно въздействие и върху самата среда.

Резултатите от таблицата по-горе кореспондират с редица показатели, проучени по-рано в изследването. Те касаят незначителната роля на нестопанските субекти при формирането на обществени политики, негативната обществена репутация, слабата държавна (вкл. и законотворческа) подкрепа в сектора. Причините са следствие на някои по-специфични особености на приносите като предмет на това изследване. Те се отнасят до индикатори като разминаване във времето от момента на „случването“ на приноса до времето на неговото въздействие; възможността приносите да не се реализират по предварително зададените параметри; множеството фактори от средата, които оказват влияние върху приносите на социалните предприятия и др.

Редом с посочените причини следва да се проучи по-задълбочено и един следващ показател. Той се отнася до управлението на приносите от социалните нововъведения. По отношение на този критерий приложното изследване установява, че, по примера на социалните иновации, приносите не са обект на предварително планиране, организация и контрол от страна на нестопанските ръководители. На това мнение са 90% от изследваните респонденти. Поради тази причина процесът на управление на приносите на социалните предприятия и на социалните иновации се реализира не целенасочено и системно, напротив, той се осъществява на случаен принцип.

За да се осъществяват системни социални иновации в нестопанския сектор, ръководителите предприемачи, както и служителите, би трябвало да приложат със своите практики принципите и механизмите на съвременната, но и стратегически важната за тяхното развитие, управленска технология, наречена предприемаческото управление. Това означава ръководителите на социалните предприятия у нас да превърнат предприемачеството и стратегическото управление в непрекъснат във времето процес, който системно да се прилага в тяхната практика.

В допълнение на посоченото, изследването доказва, че нестопанските ръководители не прилагат в своите управленски практики системи за оценка на приносите от реализираните социалните нововъведения. Затова те не разполагат с адекватни и надеждни критерии за оценка на постигнатите резултати или, по друг начин казано, нямат „обратна връзка“ с реализираните

въздействията в социалната среда.

Наличието на т.нар. „обратна връзка” със социалната среда би могло да доведе до нарастване на конкурентоспособността на социалните предприятия; до по-ясно идентифицирани на неудовлетворени социални нужди; до развитие на информационното обезпечаване на социалните структури; до положително развитие по повод на техния публичен образ и обществена репутация. Оценката на приносите би могла да благоприятства и усъвършенства управленските и предприемаческите процеси в предприятията и пр.

По повод влиянието на приносите върху социалната среда не би трябвало да се пренебрегва и обстоятелството, че средата е нехомогенна по природа. Тя обхваща множество субекти (публични, частни, нестопански), където социалните предприятия и техните иновации са само малка, но важна част. В този смисъл нейното познание и анализ предполага, в перспективата на изследванията, прилагане на по-широкоспектърен научен подход и управленски инструментариум.

2.4. Обобщения и насоки за развитие на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор на Р България

Обобщения на резултатите от приложното изследване на социалните предприятия и на социалните иновации

При наличие на множество секторни проблеми, проучени в студията, социалните предприятия, обект на емпирично изследване, са оцелели при динамичните промени на средата и са развили своя капацитет. Изследването доказва, че всички социални структури са направили нововъведения. Около 40% от тях, действащи в структуроопределящи за нашето общество сфери като образование, социални дейности, околна среда, култура, са реализирали иновации в управлението на предприятията и в квалификацията на своите служители.

Проучването доказва, че изследваните социални предприятия от нестопанския сектор на нашата страна са новатори. Те са ориентирани към иновативни конкурентни предимства като нови социални продукти, услуги, пазари и процеси, т.е. към различни видове измерения на съвременните ино-

вации. В същото време предприятията демонстрират по-слаба иновационна активност в сфери като технологичното обновяване, както и при приложението в реалната практика на иновативни управленски модели и механизми.

Социалните иновации на нестопанските структури, както доказва изследването, се формират и реализират при незначителна държавна (регионална) подкрепа за сектора, финансова нестабилност на предприятията и при липса на дългосрочен стратегически хоризонт. В това отношение, факторите, които са „отговорни” в най-голяма степен за „случването” на социалните иновации, са проектните алтернативи в сектора, макар и ограничени като проявление; работата на висококвалифицираните служители и ръководители и не на последно място изпълнението, редом със социалните приоритети, на съпътстващите, но еднакво важни за сектора стопански дейности. Ето защо, посредством резултатите от емпиричното проучване, би могло да се потвърди, че ако социалните цели и дейности са задължителното условие при създаването (регистрацията) на нестопанските социални предприятия в нашата страна, то постигането на стопанските цели и приоритети представлява необходимо условие, гарантиращо тяхното функциониране и растеж.

Социалните иновации имат ключово значение при стартирането на социалните предприятия. С растежа и с развитието на самите нестопански структури тяхната роля нараства значимо. Резултатите доказват нееднозначно, че социалните иновации се превръщат в най-важния фактор, който обуславя перспективите на социалните предприятия в страната.

Въпреки установените по-горе резултати, процесът на управление на социалните иновации има случаен, а не целенасочен, планиран, организиран и контролиран характер. В потвърждение, изследването доказва, че предприемаческото управление, като системен и непрекъснат във времето процес на създаване на системни, социални иновации, е неприложима съвременна концепция в нестопанския сектор на настоящия етап на неговото функциониране и развитие.

По примера на социалните иновации техните приноси имат значима роля за развитието на социалните предприятия. 70% от анкетиранияте ръководители определят, че приносите от социалните иновации имат важно значение за растежа и за развитието на техните предприятия. По-детайлното

проучване по този въпрос доказва, че постигнатите приноси водят до реални и значими промени в рамките на социалните предприятия. Над половината от анкетираните лица са установили подобрения по посока на развитие на организационния капацитет, предприемачеството и управлението на нестопанските субекти. В същото време проучването не съдържа достатъчно доказателства за директно влияние на приносите на социалните предприятия и иновации за развитие на социалната среда. Сред главните причини за това са слабости в процесите на управление на социалните иновации и техните приноси. Тези слаби страни са основание за извеждането на някои насоки за развитие на предприятията и предприемачеството в нестопанския сектор на нашата страна.

Като обобщение на реализираното емпирично изследване може да се каже, че са налице доказателства, потвърждаващи обобщаващото твърдение (научна теза): социалните иновации, като продукт на социалните предприятия в нестопанския сектор на Р България, реализират социални и икономически приноси за развитие в по-голяма степен на социалните предприятия отколкото на социалната среда.

При провеждането на емпиричното изследване, редом с доказателствата по повод на изследователската теза, са установени някои факти и резултати, които определят нови доводи при съдържателната характеристика и интерпретация на социалните предприятия, на социалните иновации и тяхната релация. Доказва се, че социалните предприятия и социалните иновации са взаимосвързани приложни концепции по произход, по съдържание и по проявление. Тяхното интегрирано изследване позволява изследванията да се концентрират върху приносите на социалните структури и техните иновации като по-слабо проучени въпроси в нестопанската практика на нашата страна.

Поради обективни съображения и обстоятелства други допускания (хипотези), представени в логическия модел на изследването, не са доказани в тази студия. Така например не се потвърди по емпиричен път твърдението, че социалните предприятия и иновации са управленски механизми за постигане на целенасочена промяна на социалната среда. Не се доказват и допусканията, че промяната в средата е предпоставка за формиране и за развитие на нови социални предприятия, както и че системният процес на формиране

и на развитие на социални предприятия и иновации води до системна промяна на средата, т.е. до нейната трансформация.

Насоки за развитие на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор на Р България

Изведените насоки при изследването на социалните предприятия и социалните иновации са в полза основно на **ръководителите предприемачи от нестопанския сектор в нашата страна**. Представените в изложението насоки са следствие на установени по емпиричен път резултати и доказани научни хипотези. Те се отнасят, от една страна, до стратегическата ориентация на ръководителите за развитието на социалните предприятия и на социалните иновации, а от друга, до необходимостта от специализирано обучение в сферата на социалните иновации и предприемачество.

Стратегическа ориентация в развитието на социални предприятия и на социални иновации в нестопанския сектор на Р България

Изследваните социални структури в нестопанския сектор на нашата страна реализират иновации. Те притежават фокус, концентриран основно към новите социални продукти, услуги и техните пазари. Изведените направления в голяма степен гарантират оцеляването на социалните предприятия в сложната и динамична социална среда. Тя (средата) се характеризира със слаба държавна подкрепа (институционална и законотворческа), липса на директна финансова помощ от програми на Европейския съюз (с две изключения: Българо-швейцарска програма за сътрудничество към Норвежкия финансов механизъм и Финансов механизъм на Европейското икономическо пространство), негативна обществена репутация, проблеми в сферата на управлението и др.

В резултат на това социалните иновации в нестопанския сектор са ограничени като обхват и са концентрирани към постигане и поддържане на най-важните и значимите конкурентни предимства, гарантиращи оцеляване, а не растеж и развитие на социалните предприятия. Липсва поглед към по-дългосрочни и стратегически конкурентни предимства, например нови работни места, технологично развитие, формиране и приложение на иновативни модели на управление и др.

Съобразно установените негативни обстоятелства, в повечето от изследваните социални предприятия, дейностите по управление на социалните иновации се извършват спонтанно, без да е налице цялостна система от мерки за целенасочено им формиране и реализация. В противовес на това теоретичното изследване установи, че социалните иновации и предприемачество би трябвало да се осъществяват целенасочено, планирано и системно. Това предполага поставяне на цели, изготвяне на бюджети, планове, програми и стратегии по управление на иновациите и предприемачество в нестопанските структури. Тези стратегически елементи би следвало да се формират в дългосрочен, средносрочен и краткосрочен хоризонт и да се реализират във времето като постоянен и системен управленски процес.

Ето защо, за да осъществяват системни социални иновации, нестопанските ръководители би трябвало да приложат в своята управленска практика принципите на съвременната управленска технология, на предприемаческото управление. Това означава ръководителите предприемачи да превърнат предприемачеството, управлението и стратегическото управление в единен, интегриран и непрекъснат във времето процес.

Обучение по социално предприемачество и социални иновации като фактор за развитие на социални предприятия

В съвременния свят образованието е предпоставка за изграждане на иновационна среда, формирането на интелектуална собственост и разпространението на иновации в социалната действителност. Посочените доводи водят до необходимостта от тясно специализирано обучение по социално предприемачество и иновации, осъществявано в краткосрочни програми, насочени към усъвършенстване на практиките на социалните ръководители. Обучението би следвало да има ясен приложен характер и да се осъществява в различни направления: посещения на водещи лектори, контакти с потенциални потребители на социални услуги, презентации на социални институции, тестове на подбрани социални продукти и пр. Съществува и обективна възможност за усвояване на нови знания и адаптация на тези знания в българската бизнес среда от доказани чуждестранни експерти и консултанти в областта на социалното предприемачество и управление.

Реализацията на посочените и други приоритети би следвало да доведе до по-точно идентифициране на неудовлетворени социални нужди, до директни връзки с потенциалните потребители, до по-висока ефективност на предприетите социални действия, до реални и значими приноси за развитие на социалната среда. Образованието би могло да доведе до ново качествено състояние на предприемаческите процеси в нестопанските предприятия, до последващи иновации, до нови работни места, до решаване на съществуващите многобройни секторни проблеми и т.н.

За изпълнение на посочените и други „добри“ намерения, предприятията следва да осигурят ресурс – организационен и финансов. Този ресурс, според проведените емпирични изследвания в третия сектор на нашата страна, е ограничен и недостатъчен. Възможности в това отношение се съдържат в програми за развитие на организационния капацитет на българските социални предприятия. По отношение на образованието по социално предприемачество и иновации предприятията имат възможности за финансиране по програми на Финансов механизъм на Европейското икономическо пространство за предоставяне на помощ (финансова и, или консултантска) чрез конкурентен подбор на проекти.

В обобщение, насоките към ръководителите на нестопанските социални предприятия имат препоръчителен характер и не изчерпват възможностите, лостовете и механизмите за усъвършенстване на процесите по тяхното предприемачество и управление. За развитие в перспектива на нестопанския сектор е необходима целенасочена и активна държавна политика в подкрепа на социалните предприятия и на социалните иновации.

Заклучение

Социалните предприятия и социалните иновации са „пресечна точка“ на класическите подходи в предприемачеството – икономически, социологически, психологически и културен. Тези подходи традиционно разделят обществените науки на „два лагера“, всеки със своите школи, течения и направления. От едната страна са икономистите, които гледат на предприемачеството като на променлива, зависеща основно от икономическите фак-

тори и до голяма степен независеща от социалната среда. Вторият „лагер” е на учени, представители на други социални дисциплини. Те са склонни да разглеждат предприемачеството като променлива, дълбоко вкоренена в социалната среда, създадена от тази среда и развиваща я.

В резултат на това проучванията и анализите, посветени на социалните предприятия и на социалните иновации, предполагат прилагане на интегриран подход към научните изследвания. Този подход признава ключовото значение на социалните фактори в предприемачеството, но също така и въздействието на предприемачеството върху формирането и развитието на социалната среда. Този интердисциплинарен по своята същност подход е приложен в това изследване. Той подпомага по-достоверното тълкуване на многостранната природа на социалните предприятия и на социалните иновации.

Прилагането на интегрирания подход в проучването доказва някои важни теоретични твърдения. На първо място, установи се, че социалните предприятия в нестопанския сектор представляват организационни, институционални форми, посредством които се реализират социалните иновации. На второ място, прилагането на интердисциплинарния подход позволи социалните предприятия и социалните иновации да се изследват, анализират и оценяват като съставни, взаимосвързани елементи на социалната среда.

Социалната среда, анализирана в изследването, от позицията на нестопанския сектор, изпълнява две важни функции. От една страна, тя представлява своеобразен източник за формиране и за развитие на социални предприятия и иновации: средата „осигурява” на предприятията т.нар. социални нужди, които следва да бъдат удовлетворени по иновативен път. От друга страна, социалната среда влияе върху възможностите за растеж, респективно регрес, на социалните предприятия и на техните иновации, посредством регулаторни, законотворчески и други инициативи. В подкрепа на това, именно пропуските в тези законотворчески и регулаторни механизми са основание за множеството установени в разработката проблеми, характерни за функционирането на нестопанския сектор на нашата страна.

В резултат на посоченото можем да обобщим, че нестопанските социални предприятия са необходимото условие, благодарение на което се формират и реализират социалните иновации в сектора. В същото време соци-

алните иновации със своето въздействие и приноси „надхвърлят” условните граници на социалните структури. Те (иновациите) намират по-широко проявление в конкретна област (области) на социалната среда. Интегрираното изучаване на социалните предприятия, на иновациите и на социалната среда, позволява да се направи и обобщаващият извод, че социалните предприятия в нестопанския сектор представляват форма, под която се осъществява социална предприемаческата активност; социалните иновации са израз на съдържанието на предприемачеството в социален аспект.

Емпиричното изследване на приносите на социалните предприятия и иновации в изследването доказва, че отъждествяването на резултатите на социалните предприятия в нестопанския сектор с характеристиките на социалната среда е в голяма степен неправилно. В този случай се пренебрегва процесът на управление на нестопанските социални предприятия и на техните иновации. Освен това извършеното проучване в емпиричен план доказва, че е погрешно да се проучват социалните структури, без да се изследва естествената социална среда, в която те функционират и еволюират. Причината за това е, че целите, дейностите, сферите на проявление и други характеристики на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор са отражение, в голяма степен, на заплахите и възможностите на социалната среда. Този факт допринася за множеството проблеми от институционален, организационен, финансов и правен характер на социалните структури в нестопанския сектор на нашата страна.

Настоящото емпирично проучване установи, не на последно място, че социалните иновации въздействат върху социалната среда под формата на принос или приноси. Приносите следва да променят социалната реалност, като обектите, формите и измеренията на промяната зависят от множество външни и вътрешни фактори. Промяната предполага формиране на ново качествено състояние на средата. „Новото” състояние на средата пък представлява основа за растеж и за развитие на съществуващи социални предприятия и иновации, както и за поява на нови социално-икономически структури и нововъведения. В допълнение, т.нар. ново състояние на средата би могло да има синергичен ефект върху формирането и развитието на социалните предприятия и иновации в нестопанския сектор. По този повод извършеното

изследване определи по емпиричен път, че приносите на социалните структури в нашата страна оказват влияние преди всичко върху тяхната вътрешна среда, върху организационните им механизми, стратегии и ресурси. В допълнение на това проучването установи, че промяната във вътрешноорганизационен план е динамичен във времето процес, който преобразува самите социални предприятия и техните иновации. В резултат на това тезата на изследването е доказана при възприетите за проучването ограничения.

При по-задълбоченото изследване на външната обкръжаваща за социалните предприятия среда и при оценката на нейния синергичен ефект е необходим комплексен подход. Този подход, освен социалните предприятия и иновации, следва да включва още приносите на отделните личности, на домакинствата, на групите. Не би следвало да се пренебрегва и ролята на регионалните, на националните и на наднационалните институции и на техните политики за развитие на приоритетните ѝ области – здравеопазване, сигурност, образование, спорт, култура и др.

За да се постигне по-голям познавателен ефект относно формирането и развитието на социалната среда, би следвало усилията на проучванията да се концентрират както по отношение на социалните предприятия, така и по повод на бизнес предприятията и на техните приноси. Взаимното изучаване на социалните и на традиционните предприятия, в перспективата на бъдещи изследвания, би позволило задълбочено проучване и анализ на взаимодействията помежду им, с цел развитие на техния организационен и управленски капацитет. Интегрираното знание би усъвършенствало и двете основополагащи концепции и би довело до развитие и усъвършенстване на техните приноси в полза на хората и на природата.

В резултат на посочените по-горе и доказани по емпиричен път констатации, има достатъчно основания да се потвърди, че целите и задачите на изследването са реализирани в не малка степен. В обобщен и синтезиран вид по-важните изводи от извършеното интегрирано проучване на социалните предприятия и на социалните иновации, по примера на нестопанския сектор в нашата страна, са:

- Съдържанието и значението на съвременните социални предприятия и социални иновации могат да бъдат изследвани, анализирани и оценени в

контекста на социалните и на икономически глобалните предизвикателства от края на ХХ и началото на ХХІ век.

- Социалните предприятия и социалните иновации са съвременни предприемачески и управленски концепции. Обединяването им в единна изследователска рамка представлява иновативен подход за усъвършенстване на съществуващото и за формиране на ново знание.

- Социалните предприятия в нестопанския сектор са ново поколение предприятия, фокусирани върху предоставянето на социални ползности и разрешаването на множеството обществено значими проблеми по иновативен път.

- Социалните предприятия в нестопанския сектор на Р България са социални и икономически инструменти за целенасочено въздействие върху социалната среда и управленски механизми за осъществяване на социална и икономическа промяна (трансформация).

- Промяната на социалната среда, по примера на нестопанския сектор, се осъществява благодарение на приносите на социалните предприятия и на техните иновации, реализирани посредством предприемачески и управленски въздействия за решаване на социалните, икономическите и екологичните предизвикателства на новия век.

Използвана литература

1. Голева, П. Фондациите – същност, видове, дейност (сравнителен анализ). // Правна мисъл, № 1, 2000.
Goleva, P. Fondatsiite – sashtnost, vidove, deynost (sravnitelnen analiz). // Pravna misal, № 1, 2000.
2. Гергей, Т. Истински отговорното предприятие. София: Тайм-екопроекти, 2011.
Gergey, T. Istinski otgovornoto predpriyatie. Sofiya: Taum-ekoproekti, 2011.
3. Давидков, Цв. Ценности на забогатяване. София: Св. Св. Климент Охридски, 2010.
Davidkov, Tsv. Tsennosti na zabogatyavane. Sofiya: Sv. Sv. Kliment Ohridski, 2010.
4. Дракър, П. Иновации и предприемачество. София: Класика и стил, 2002.
Drucker, P. Inovatsii i predpriemachestvo. Sofiya: Klasika i stil, 2002.
5. Дракър, П. Практика на мениджмънта. София: Класика и стил, 2001.
Drucker, P. Praktika na menidzhmanta. Sofiya: Klasika i stil, 2001.
6. Закон за юридическите лица с нестопанска цел. // ДВ, № 81, 2000.
Zakon za yuridicheskite litsa s nestopanska tsel. // DV, № 81, 2000.

7. Институт за икономическа политика. Неправителствени организации в България, които генерират идеи. София: Диалог, 2014.
Institut za ikonomicheska politika. Nepravitelstveni organizatsii v Bulgariya, koito generirat idei. Sofiya: Dialog, 2014.
8. Котлър, Ф., А. Андреасен. Стратегически маркетинг на нестопанските организации. София: Класика и стил, 2005.
Kotler, F., A. Andreasen. Strategicheski marketing na nestopanskite organizatsii. Sofiya: Klasika i stil, 2005.
9. Коев, Й., К. Владова, Д. Добрев, Ю. Нарлев. Предприемачество и МСП. Варна: Наука и икономика, 2014.
Koev, Y., K. Vladova, D. Dobrev, Yu. Narlev. Predpriemachestvo i MSP. Varna: Nauka i ikonomika, 2014.
10. Международна асоциация за устойчиво развитие. Сборник материали за експерти за устойчиво развитие и опазване на околната среда. Варна: МАУР 2014.
Mezhdunarodna asotsiatsiya za ustoychivo razvitie. Sbornik materiali za eksperti za ustoychivo razvitie i opazvane na okolnata sreda. Varna: MAUR 2014.
11. Нарлев, Ю. Социални предприятия и социални иновации. Варна: Наука и икономика, 2016.
Narlev, Yu. Sotsialni predpriyatija i sotsialni innovatsii. Varna: Nauka i ikonomika, 2016.
12. Русчев, Д. Юридически лица с нестопанска цел за общественополезна дейност. // Търговско право, № 5, София, 2006.
Rushev, D. Yuridicheski litsa s nestopanska tsel za obshtestvenopolezna deynost. // Targovsko pravo, № 5, Sofiya, 2006.
13. Станимиров, Е. Маркетингов релационен обмен: „граждани, структури на гражданското общество – общинска администрация”. Варна: Наука и икономика, 2014.
Stanimirov, E. Marketingov relatsionen obmen: „grazhdani, strukturi na grazhdanskoto obshtestvo – obshtinska administratsiya”. Varna: Nauka i ikonomika, 2014.
14. Alter, C., Egan, M. Logic modeling: A tool for critical thinking in social work practice. // Journal of Social Work Education. Vol. 33, №1, 2011.
15. Big Society Capital. Mapping Outcomes for Social Investment. // The Public Sector Innovation Journal, Vol. 1, № 1, 2013.
16. Bruder, O. The four Lenses Strategic Framework: Toward an integrated Social Enterprise Methodology. // Social Policy and Administration Journal, Vol. 22, №87, 2015.
17. Drayton, B. The Citizen Sector: Becoming as Competitive and Entrepreneurial Business. // California Management Journal, Vol. 2, № 3, 1982.
18. Brown, M. Keeping scope: using the right metrics to drive world class performance. New York: Quality Resources, 2010.
19. Dees, G. Social Enterprise: Private initiatives for the common good. Working Paper Series No. 9-395-116, Harvard Business School, 1994.
20. European Commission Communication Journal, Vol. 690, 2014.
21. Hulgård, L. Discourses of Social Entrepreneurship. // European Research Network, 2010, base.socioeco.org/docs/wp_10-01_hulg_rd_web.pdf
22. Kyrö, P. Entrepreneurships Paradigm Building – towards a discipline. (http://www.uta.fi/entrenet/hankerekisteri/hanke2_paradigm.htm).

23. Mair, J. Entrepreneurial Behavior in a Large Traditional Firms: Exploring Key Drivers. IESE Business School, University of Navarra. Research Paper 466, 2002.
24. Perez, C. The double bubble at the turn of the century: technological roots and structural implications. // Cambridge Journal of Economics, Vol. 33, 2009.
25. Rogers, E. Diffusion of Social Innovation. New York: Free Press, 2013.
26. Sen, A. Social Entrepreneurship as a performance landscape. Chicago: University of Chicago Press, 2005.
27. Smith, A. The Theory of Moral Sentiments. New York: Prometheus Books, 2000.
28. Spreckley, F. Social Enterprise Planning Toolkit. British Council, 1981.
29. Varbanova, L. Social Entrepreneurship (<http://www.labforculture.org/en/resources-for-research/contents/research-in-focus/social>).
30. Van de Ven, A. Central Problems in the Management of Social Innovation. // Management Science Journal, Vol.32, №5, 2011.
31. Westley, F. The Social Innovation Dynamic and Social Innovation Generation. // The Innovation Journal, Vol. 308, №12, 2012.

Информационни източници

32. <http://www.bcnl.org>
33. <http://www.nsi.bg>
34. <http://www.ngobg.info>
35. <http://www.eescuropa.eusocialentreprise.org.bg>
36. <http://www.webapi.escuropa>
37. <http://usaid.gov>
38. <http://www.developmentgoals.org>
39. <http://www.cafonline.org>
40. <http://www.eufunds.bg>

A STUDY OF SOCIAL ENTERPRISES AND SOCIAL INNOVATION IN THE NON-COMMERCIAL SECTOR

Chief Assist. Prof. Dr Yuliyana Narlev

Abstract

The social enterprises and social innovation in the non-commercial sector have a substantial contribution to the affirmation of democratic values in our society, to the formation of public social policies of the state and the municipalities, to the active participation of Bulgarian citizens in the solving of their social problems. In a narrower sense, the non-commercial sector has a significant role in the sphere of coordination, freedom of information, sharing of knowledge. As a result of this, the present study has as its goal to study, analyse and assess applied aspects of social enterprises and social innovation in the non-commercial sector of Republic of Bulgaria, and on that basis to draw and systematize their contributions, as well as the guidelines for their improvement, for the purpose of developing social enterprises and the social environment.

The applied study of social enterprises and social innovation includes a wide range of methods and tools. Initially the research strategy is focused on the study, analysis and assessment of the categories we are interested in on the basis of secondary research. In a more detailed study of social innovation in the non-commercial sector there is used the so-called "content analysis". In the study of the systems for monitoring and evaluation of the contributions of social enterprises and social innovation in the non-commercial sector there are also used case studies.

As a result of the conducted research there are found important issues concerning the formation and realization of social enterprises and innovations in the non-commercial sector of this country. There is proven the lack of systematized, statistical information on the implemented innovations and contributions in the non-commercial sector of Republic of Bulgaria; the multiple registers for recording the non-profit structures in this country, respectively the various institutions responsible for their monitoring control. The established weaknesses lead to the formulation of guidelines for improving the social enterprises and innovations in the non-commercial sector of this country.

Съдържание

Въведение	354
1. Профил на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор на Р България	359
1.1. Концептуална характеристика на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор	359
1.2. Институционална рамка на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор на Р България	365
1.3. Развитие на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор на Р България	367
1.4. Мониторинг и оценка на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор на Р България	378
2. Приложно изследване на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор на Р България	384
2.1. Методика и инструментариум на изследването	384
2.2. Изследване на социалните иновации като продукт на социалните предприятия	388
2.3. Изследване на приносите на социалните предприятия и на социалните иновации	398
2.4. Обобщения и насоки за развитие на социалните предприятия и на социалните иновации в нестопанския сектор на Р България	403
Заклучение	408
Използвана литература	412
Резюме на английски език.....	415